

บทที่ 2

ความหมาย ความเป็นมา และผลที่ได้ของอนุப்புพิกธา

2.1 ความหมายของอนุப்புพิกธา

คำว่า “อนุப்புพิกธา” นั้น ในหลักฐานที่มีปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ ได้เขียนไว้หลายแบบด้วยกัน ในคัมภีร์ที่เป็นภาษาบาลี บางครั้งเขียนว่า “อนุพุพิกธา” (“อนุพุพิกธา” ในภาษาไทย) บางครั้งเขียนว่า “อนุพุพิกธา” (“อนุพุพิกธา” ในภาษาไทย) ส่วนในคัมภีร์หรือหนังสือภาษาไทย บางเล่ม บางครั้งเขียนเป็น “อนุพุพิกธา” ซึ่งชื่อที่เขียนแตกต่างกันนั้นมีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

1) พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุพุพิกธา ได้แก่ ทานกถา สีลกถา สัคคกถา กามาทินวกถา เนกขัมมานิสังสกถา แกยสะกุลบุตรผู้หนึ่งอยู่ ณ ที่สมควร (วิ.ม. (ไทย) 4/26/32)

2) พระผู้มีพระภาคตรัสอนุพุพิกธา คือ ทรงประกาศเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่อง สวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และอาณิสสในการออกบวช แก่ พรหมณโปกขรชาติซึ่งหนึ่งอยู่ ณ ที่สมควร (ที.ส. (ไทย) 9/298/109)

3) ในอนุพุพิกธานั้น คำว่า ทานกถา คือ กถาที่ประกอบด้วยคุณคือทาน เป็นต้น (ม.ม.อ. (ไทย) 20/2/1/-175)

จากการเขียนที่แตกต่างกันทั้ง 3 แบบ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความสับสน ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจเบื้องต้นก่อนว่า ถ้าเป็นสำนวนการเขียนของผู้วิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “อนุพุพิกธา” ตลอดทั้งเล่ม แต่ถ้าเป็นคำที่ใช้ในหนังสือที่นำมาอ้างอิง จะใช้ตามที่ปรากฏในหนังสือหรือคัมภีร์นั้นๆ

2.1.1 ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า “อนุพุพิกธา” ตามรูปศัพท์เดิมภาษาบาลีคือ “อนุพุพิกธา” แปลว่า วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ หรือวาจาเป็นเครื่องกล่าวแสดงซึ่งธรรมโดยลำดับ มีรูปวิเคราะห์ว่า “อนุพุเพน กถา อนุพุพิกธา” แปลง อ สุตศัพท์ เป็น อิ หรือลง อิ อาคมเป็นอนุพุพิกธา โดยแปลง อ เป็น อี บ้าง คำว่า “อนุพุพิ” เมื่อเข้าสมาสกับศัพท์ที่สำเร็จมาจาก กรุ หรือ กฤ ธาตุ จะแปลง อ ของศัพท์ต้นเป็น อิ หรือ อี เสมอ (พจนานุกรม, 2540, น. 43)

คำว่า “**อนุப்புพิกถา**” ถ้าจับมาแยกศัพท์ออกจากกันจะได้เป็น 3 คำด้วยกัน คือ **อนุ+ปุพพ+กถา** และลง อิ อาคม ตรงตัวสุดท้ายของคำว่า ปุพพ เป็น ปุพพิ คำว่า **อนุ** ในหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี เป็นอุปสรรคซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในอักษยศัพท์ แปลว่า น้อย, ภายหลัง, ตาม (พระมหานियม อุตฺตโม, 2523, น. 85)

ส่วน คำว่า **ปุพพ** แปลว่า ก่อน, แรก, ต้น, ทางทิศตะวันออก แต่ถ้าเป็นปุงลึงค์ คือ ปุพฺโพ จะแปลว่า หนอง, น้ำหนอง, น้ำเหลือง (อุดมคณาธิการ, พระ(ชวินทร์ สระคำ)-จำลอง สารพัตนีก, ศ.พิเศษ,ดร., 2548, น. 364) **กถา** แปลว่า เรื่องที่พูดถึง, หัวข้อของการพูด (สุชีพ ปุณฺณนาฎภาพ, 2541, น. 8)

ถ้านำศัพท์ทั้ง 3 คำมารวมกันจะได้เป็น **อนุப்புพิกถา** แปลว่า วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ, วาจาที่กล่าวไปตามลำดับ (พระอุดมคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ)-จำลอง สารพัตนีก, 2548, น. 26) อีกความหมายหนึ่ง **อนุப்புพิกถา** แปลว่า เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกัธยาศัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจจ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 491)

2.1.2 ความหมายในพระไตรปิฎก

ไม่ปรากฏคำอธิบายความหมายของอนุப்புพิกถาโดยตรงมีแต่แสดงองค์ประกอบหรือคำสอนที่อยู่ในอนุப்புพิกถา เช่น ในพระวินัยปิฎกมหาวรรค พบข้อความว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุப்புพิกถา คือ ทรงประกาศ

- 1) ทานกถา เรื่องทาน
- 2) สีลกถา เรื่องศีล
- 3) สัคคกถา เรื่องสวรรค์
- 4) กามาทินวกถา เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม
- 5) เนกขัมมานิสังสกถา เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม

(ภควา อนุப்புพิกถํ กถเอสิ เสยฺยถิทํ ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทินวํ โยการํ สกิลลํ เนกขมฺเม อานิสฺสํ ปกาเสสิ.) (วิ.ม. (บาลี) 4/26/21, วิ.ม. (ไทย) 4/26/32)

ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุப்புพิกถา คือ ทรงประกาศเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และอานิสงส์ในการออกบวช (ที.ส. (ไทย) 9/298/109) เป็นต้น

2.1.3 ความหมายในอรรถกถา

การอธิบายอนุப்புพิภพในในความหมายของอรรถกถานั้น ก็คือการอธิบายขยายใจความของอนุப்புพิภพในพระไตรปิฎกให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นนั่นเอง ซึ่งผู้วิจัยจะขอนำเสนอความหมายตามแบบที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ ดังต่อไปนี้

ในอรรถกถาที่มนิกาย สีลขันธวรรค พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายของคำว่าอนุப்புพิภพไว้ว่า “ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมาตม์” (ที.สี.อ. 298/250)

ในอรรถกถามัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายของอนุப்புพิภพไว้ว่า “เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอัธยาศัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจต่อไป ดุจผ้าที่ซักฟอกสะอาดแล้วควรรับน้ำย้อมต่างๆ ได้ด้วยดี” (ม.ม.อ. (บาลี) 2/69/68)

ในอรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน กล่าวว่า อนุப்புพิภพ ได้แก่ กถาตามลำดับ อย่างนี้ว่า ศิลในลำดับแห่งทาน(คำว่าศิลในลำดับแห่งทานหมายถึงศิลต่อจากทาน) สวรรค์ในลำดับแห่งศิล มรรคในลำดับแห่งสวรรค์ จึงอยู่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความยินดี พร้อมด้วยเหตุ ต่อแต่นั้นทรงประกาศโทษโดยนัยต่างๆ เพื่อให้หมู่สัตว์สังัดแล้วจึงแสดงวิภูษะโดยการประกาศคุณแห่งเนกขัมมะเป็นประธานของเหล่าสัตว์ผู้มีหทัยสลดเพราะการฟังโทษ (ขุ.อ.อ. (ไทย) 44/1/3/-/498)

จากความหมายของอนุப்புพิภพในอรรถกถาพอสรุปได้ว่า **อนุப்புพิภพ** หมายถึง พระธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความแห่งพระธรรมไปตามลำดับจากง่ายไปหายาก เพื่อให้จิตของผู้ฟังเกิดการน้อมเข้ามาสู่ความเข้าใจในพระธรรมและพร้อมที่จะรับฟังธรรมได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

2.1.4 ความหมายตามพจนานุกรม

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้ให้ความหมายว่า อนุப்புพิภพ หมายถึง เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ, ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมาตม์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2551, น. 179-180)

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายว่า อนุพุพพิกา หมายถึง เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกอรรถาธิบายของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2551, น. 491)

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายว่า อนุพุพพิกา หมายถึง เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อชำระล้างอรรถาธิบายของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟัง (จักรพล พิมพ์การ, 2551, น. 267)

ในพจนานุกรมบาลี-ไทย ได้ให้ความหมายว่า อนุพุพพิกา หมายถึง วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ, วาจาที่กล่าวไปตามลำดับ (พระอุดมคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ)-จำลองสารพัตน์, 2548, น. 26)

ในสารานุกรมพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายว่า อนุพุพพิกา หมายถึง เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ (สุเชาว์ พลอยชุม, 2539, น. 24)

จากความหมายตามพจนานุกรมได้ข้อสรุปว่า อนุพุพพิกา หมายถึง พระธรรมเทศนาที่แสดงไปตามลำดับขั้นตอนจากง่ายไปหายาก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการพอกอรรถาธิบายจิตใจของบุคคลให้มีความประณีตหมดจดจากเครื่องเศร้าหมองไปตามลำดับขั้น จนพร้อมที่จะสามารถรับฟังธรรมที่สูงขึ้นไปได้คืออริยสัจ 4

2.1.5 ความหมายในทัศนะของนักปราชญ์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ให้ความหมายว่า อนุพุพพิกา หมายถึง ถ้อยคำที่กล่าวโดยลำดับตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นไป มี 5 คือ ทานกถา ถ้อยคำที่พรรณนาทาน สิลกถา ถ้อยคำที่พรรณนาศีล สัคคกถา ถ้อยคำที่พรรณนาสวรรค์ กามาทีนวกถา ถ้อยคำที่พรรณนาอาทีนพ คือโทษของกาม เนกขัมมานิสังสกถา ถ้อยคำที่พรรณนาอนิสังสของเนกขัมมะคือการออกจากกาม (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2539, น. 35)

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายว่า อนุพุพพิกาเป็นแนวการสอนธรรมแบบหลักที่ทรงใช้ทั่วไปหรือใช้เป็นประจำ โดยเฉพาะก่อนทรงแสดงอริยสัจ 4 กล่าวถึงการครองชีวิตดีงามโดยอ้อมอารีช่วยเหลือกันดำรงตนในสุจริตที่เรียกว่าทานและศีล แล้วแสดงชีวิตที่มีความสุขความเอิบอิ่มพร้อมที่เป็นผลของการครองชีวิตดีงามเช่นนั้น เรียกว่า สัคคะ จากนั้น

แสดงแง่เสีย ข้อบกพร่อง โทษ ความไม่สมบูรณ์เพียงพอของความสุข ความพร้งพร้อมเช่นนั้น เรียกว่ากามาทีนวะ และในที่สุดแสดงทางออกพร้อมทั้งผลดีต่างๆ ของทางออกนั้น เรียกว่า เนกขัมมานิสังสะ เมื่อผู้ฟังมองเห็นผลดีของทางออกนั้นแล้วจึงทรงแสดงอริยสัจ 4 ต่อท้ายเป็น ตอนจบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, น. 693)

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้ความหมายว่า อนุปฺพฬิกถา หมายถึง เรื่องที่จำเป็นจะต้องกล่าวไปตามลำดับ, ต้องใช้วิธีกล่าวตามลำดับ เรื่องแรกที่สุดก็คือ เรื่องทาน, แล้วก็เรื่องศีล, แล้วก็เรื่องสวรรค์, เรื่องโทษของสวรรค์, แล้วก็เรื่องการออกไปเสียจาก สิ่งชนิดนี้ จากสวรรค์ไปสู่ความว่างหรือเนกขัมมะ (พุทธทาสภิกขุ, 2548, น. 413)

พระธรรมวิสุทธิกวี ได้ให้ความหมายว่า อนุปฺพฬิกถา คือธรรมะที่แสดงไปตามลำดับ 5 ประการ คือ 1.ทานถา พรรณนาการให้ทาน 2.ศีลถา พรรณนาการรักษาศีล 3.สัคคถา พรรณนาสวรรค์ 4.กามาทีนถา พรรณนาโทษของกาม 5.เนกขัมมานิสังสกา พรรณนาอันสงส์การออกบวช เป็นการฟอกจิตของผู้ฟังไปตามลำดับ ตั้งแต่เริ่มให้ทาน เมื่อให้ทานแล้วก็ให้รู้จักรักษาศีล เมื่อให้ทานและรักษาศีลแล้วก็เป็เหตุให้บุคคลนั้นได้บังเกิดในสวรรค์ พระพุทธเจ้าจึงทรงพรรณนาโทษของกามว่า แม้จะอยู่ในสวรรค์ก็ยังมีทุกข์อีก เพราะยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกเพราะยังติดอยู่ในกาม คือยังมีเลสอยู่ พระพุทธองค์จึงตรัสแสดง อันสงส์ของการออกบวช จึงทำให้ผู้ฟังอยากบวช แล้วทรงจบลงด้วยอริยสัจ 4 ทำให้ผู้ฟังได้ดวงตาเห็นธรรมในที่สุด (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), 2546, น. 3)

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายว่า อนุปฺพฬิกถา หมายถึง เรื่องหรือคำสอนที่แสดงไปโดยลำดับหรือพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงสูงขึ้นไปตามลำดับ จากง่ายไปหายาก เพื่อให้มองเห็นได้ชัดเจนจนสามารถปล่อยวางความยึดติดอยู่กับกามคุณได้

อนุปฺพฬิกถา มี 5 เรื่อง คือ

- 1) ทานถา เรื่องการให้ทาน ประโยชน์ของการให้ทาน
- 2) ศีลถา เรื่องการรักษาศีล ประโยชน์ของการรักษาศีล
- 3) สัคคถา เรื่องสวรรค์อันเป็นอันสงส์ที่ได้จากทานและศีล
- 4) กามาทีนถา เรื่องโทษของกามคือความสุขในสวรรค์
- 5) เนกขัมมานิสังสกา เรื่องอันสงส์ของการออกบวชคือการออกจากกาม

(พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2545, น. 189)

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ได้ให้ความหมายว่า อนุปฺพฬิกถา หมายถึง เรื่องเทศน์ตามลำดับ เพื่อฟอกอหยาตย์ของบุคคลให้เรียบร้อย ก่อนที่จะเข้าถึงธรรมะ

ชั้นสูง ต่อไปก็พูดถึงเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสัจจะ คือผลอันเกิดขึ้นจากทานและศีล เรื่อง กามาทีนพ ที่สุดของความเพิลิตเพลิน ในผลอันเกิดขึ้นจากสิ่งนั้น แล้วก็พูดถึงเรื่องเนกขัมมะ คือ การออกจากสิ่งเหล่านั้นต่อไป ตามลำดับชั้น ผู้ใดจะบรรลุคุณธรรมชั้นสูงได้ พระองค์ก็แสดงตาม แนวนี้ เพื่อให้บุคคลนั้นเกิดความคิดไปตามลำดับ (พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), 2536)

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายว่า อนุพุพพิกตา หมายถึง ข้อที่จะต้อง กล่าวไปตามลำดับ (พันเอกปิ่น มุทุกันต์, 2527, น. 675)

จากความหมายของอนุพุพพิกตาที่ปรากฏมีจากนักปราชญ์หลายๆ ท่าน ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่า **อนุพุพพิกตา** หมายถึง พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไปตามลำดับจากง่าย ไปหายาก เพื่อพอกอรรถาธิบายของผู้ฟังให้ปราศจากเครื่องเศร้าหมองและให้เกิดความผ่องใสของ จิตใจตามมาทีหลัง โดยแสดงหลักธรรมทั้ง 5 ประการตามลำดับ เริ่มต้นโดยการให้ทาน การ เสียสละแบ่งปันเป็นอันดับแรก ต่อมาก็สอนให้รักษาศีลไม่ให้เบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่นทั้งทาง กาย วาจา และจิตใจ ต่อจากนั้นก็ตรัสถึงสวรรค์ คือความสุขที่เป็นทิพย์ที่เป็นผลมาจากการให้ ทานและรักษาศีล หลังจากนั้นก็แสดงถึงโทษของสวรรค์ก็คือความสุขในกามคุณนั่นเอง เพื่อให้ ผู้ฟังเกิดความสลดใจและเกิดความเบื่อหน่ายในกามคุณทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งทั้งหมดเป็นความสุขที่ไม่จีรังยั่งยืน เป็นความสุขเทียมหรือความสุขที่ไม่แท้จริง และประการ สุดท้ายก็แสดงถึงอานิสงส์ในการออกจากการกามก็คือการออกบวช เพื่อหาความสุขที่แท้จริงให้แก่ ชีวิตอย่างถาวร

2.2 ความเป็นมาของอนุพุพพิกตา

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความเป็นมาของอนุพุพพิกตา ซึ่งปรากฏมีในหลักฐาน ต่างๆ โดยเฉพาะในพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.2.1 ความเป็นมาของอนุพุพพิกตาจากหลักฐานในพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกจะกล่าวถึงความเป็นมาของอนุพุพพิกตา โดยมากจะกล่าวถึงบุคคล และสถานที่ เป็นต้นที่พระผู้มีพระภาคตรัสแสดงไว้ในโอกาสต่างๆ ที่มีปรากฏทั้งในพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบุคคล สถานที่ และผลที่บุคคลนั้นได้รับจาก การฟังอนุพุพพิกตา ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

2.2.1.1 ความเป็นมาของอนุப்புพิกถาในพระวินัยปิฎก

ในพระวินัยปิฎกปรากฏความเป็นมาหรือเรื่องราวของอนุப்புพิกถา โดยศึกษาได้จากกลุ่มบุคคลที่ได้รับฟังอนุப்புพิกถาจากพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุப்புพิกถาจากกลุ่มบุคคลต่างๆ โดยสามารถจัดเป็นกลุ่มบุคคลได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ญาติและเพื่อนๆ ได้แก่ ยสะ บิดามารดา ภรรยาเก่าและเพื่อนๆ อีก 54 คนของยสะ

ในกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ได้มีครอบครัวเศรษฐีอยู่ครอบครัวหนึ่ง ในครอบครัวนี้มีสมาชิกอยู่ทั้งหมด 4 คน คือ เศรษฐี ภรรยา บุตรชายชื่อยสะ และสะใภ้ของเศรษฐี ยสะได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีจากบิดามารดา เช่น บิดามารดาให้คนงานสร้างปราสาทให้ยสะอยู่ในแต่ละฤดู พร้อมทั้งให้มีนางพื่อนรำขับกล่อมในแต่ละปราสาท เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ชีวิตของยสะจึงมีแต่ความเป็นอยู่อย่างสุขสบายตลอดมา แต่แล้ววันหนึ่ง ในช่วงฤดูฝน ขณะที่ยสะกำลังดูการพื่อนรำขับกล่อมจากนางพื่อนรำทั้งหลายอยู่ก็ได้เผลอตัวหลับไป เมื่อรู้สึกตัวตื่นมาอีกครั้งหนึ่งก็ได้พบเห็นนางรำเหล่านั้นนอนหลับเริ่ดอย่างขาดสติอยู่ตรงหน้า ปรากฏแก่สายตาตนเองดูดังซากศพในป่าช้า ยสะจึงรู้สึกเกิดความเบื่อหน่ายในความเป็นอยู่ของตนและได้ตัดสินใจเดินออกไปจากปราสาทมุ่งตรงไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังเสด็จเดินจงกรมอยู่พอพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นยสะกำลังเดินตรงเข้ามาจึงได้เข้าไปประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดไว้ให้ ส่วนยสะก็เดินตรงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอนุப்புพิกถา คือ ทรงแสดงพรหมจรรย์ สิกขา สัจจกถา กามาทิณฆกถา และเนกขัมมานิสังสกถาแก่ยสะ เมื่อทรงทราบว่ายสะมีจิตอ่อนโยน ปราศจากนิวรณ์ มีความเบิกบานผ่องใสในจิตใจ จึงทรงแสดงสามกัมมสังกรรมเทศนา คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคแก่ยสะ หลังการแสดงธรรมจบลง ยสะก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

ส่วนที่นิเวศน์(บ้าน)ของเศรษฐีซึ่งเป็นบิดา เมื่อทราบว่ายสะได้หายตัวออกไปจากบ้าน บิดามารดาจึงได้ให้คนออกติดตามค้นหายสะตามสถานที่ต่างๆ ส่วนตัวเศรษฐีเองได้เดินตรงไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อไปถึงได้เห็นร่องเท้าทองของลูกชายวางอยู่ จึงได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับและกราบทูลถามถึงลูกชายของตนเอง พระพุทธเจ้าได้ใช้ฤทธิไม่ให้เศรษฐีเห็นลูกชาย ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสอนุப்புพิกถาและสามกัมมสังกรรมเทศนาแก่เศรษฐี หลังการแสดงผลธรรมจบลง เศรษฐีก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน และได้ประกาศตนเป็นผู้ขอถึงพระรัตนตรัยก่อนใครในโลก ส่วนยสะหลังจากได้ฟังธรรมซ้ำอีกรอบหนึ่ง ก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้คลายฤทธิ์ทำให้เศรษฐีได้เห็นลูกชายของตนและตรัสให้

เศรษฐีได้ทราบว่ายศได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ยศจึงไม่ควรไปอยู่ครองเรือนอีก เศรษฐีจึงยินยอมให้ยศบวชเป็นพระภิกษุได้

ต่อจากนั้น เศรษฐีก็ได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้ากับพระยสะไปฉันภัตตาหารเช้าที่นิเวศน์ของตนเอง พระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์โดยคุณูปภาพ พอรุ่งเช้า พระพุทธเจ้ากับพระยสะก็ได้เดินทางไปยังนิเวศน์ของเศรษฐีและได้ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย ลำดับนั้น มารดาและภรรยาเก่าของพระยสะได้เข้าเฝ้าพระศาสดาถึงที่ประทับ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนปฏิกิภาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่มารดาและภรรยาเก่าของพระยสะ หลังการแสดงธรรมจบลง มารดาและภรรยาเก่าของพระยสะ ก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน และทั้งสองคนก็ได้ประกาศตนเป็นผู้ขอถึงพระรัตนตรัยก่อนใครในโลก

ส่วนเพื่อนของพระยสะ 4 คน คือ วิมล สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปตีในกรุงพาราณสี เมื่อทราบข่าวว่ายศออกบวชจึงคิดว่าการบวชคงเป็นสิ่งที่ดีจึงอยากบวชบ้าง ทั้ง 4 คนจึงพากันเข้าไปหาพระยสะถึงที่อยู่ พระยสะจึงได้นำเพื่อนทั้ง 4 คนมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงช่วยตรัสสอนเพื่อนทั้ง 4 คนให้ด้วย ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนปฏิกิภาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่เพื่อนของพระยสะทั้ง 4 คน หลังการแสดงธรรมจบลง เพื่อนของพระยสะทั้ง 4 คนก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

ส่วนเพื่อนของพระยสะอีก 50 คนในกรุงพาราณสี พอทราบข่าวว่ายศออกบวช ก็คิดว่าการบวชคงเป็นสิ่งที่ดีจึงอยากบวชบ้าง ทั้ง 50 คนจึงเข้าไปหาพระยสะถึงที่อยู่ พระยสะได้นำเพื่อนทั้ง 50 คนไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนปฏิกิภาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่เพื่อนทั้ง 50 คนของพระยสะ หลังการแสดงธรรมจบลง เพื่อนทั้ง 50 คนของพระยสะ ก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

หลังจากนั้น เพื่อนทั้ง 54 คนของพระยสะก็ได้ทูลขอบวชกับพระพุทธเจ้า เมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้วก็ได้ฟังธรรมมีกถาในเรื่องต่างๆ จากพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ จนในที่สุด ภิกษุทั้ง 54 รูปที่บวชใหม่ก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด (วิ.มหา. (ไทย) 4/25-31/31-40)

กลุ่มที่ 2 ญาติและคนใช้ ได้แก่ เมณฑกคหบดี ภรรยา บุตร สะใภ้ และทาสของเมณฑกคหบดี

ในเมืองภัททิยะ มีครอบครัวเศรษฐีอยู่ครอบครัวหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิก 5 คน คือ เมณฑกคหบดี ภรรยา บุตร สะใภ้ และทาสของเมณฑกคหบดี ต่อมา เมณฑกคหบดีทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จำนวน 1,250 รูป ได้เดินทางมาประทับอยู่ ณ ปาชาติยาวัน ในเมืองภัททิยะนั้น ซึ่งกิตติศัพท์อันงามของพระพุทธเจ้านั้นได้แผ่กระจายไปอย่างกว้างขวางแก่ชนเป็นอันมาก เช่น พระพุทธองค์ท่านเป็นพระอรหันต์, ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

เป็นต้น เมณฑกคหบดีได้ทราบกิตติศัพท์อันงามนั้น จึงเกิดศรัทธาแรงกล้าได้เดินทางไปเฝ้า พระพุทธเจ้า ณ สถานที่นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุปฺพิกถาและสามุกกัณฺธิกธรรมเทศนา แก่คหบดีนั้น หลังการแสดงธรรมจบลง เมณฑกคหบดีก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน

ลำดับนั้น เมณฑกคหบดีก็ได้อาราธนาโมทนียพระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ไปฉัน ภัตตาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงรับกิจนิมนต์นั้นโดยอาการสงบ พอรุ่งเช้า พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ก็ได้เดินทางไปบ้านของเมณฑกคหบดีและได้ประทับนั่งบนอาสนะ ที่เขาจัดถวายไว้ ครั้งนั้น ภรรยา บุตร สะใภ้ และทาสของเมณฑกคหบดีได้เข้าไปเฝ้า พระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุปฺพิกถาและสามุกกัณฺธิกธรรมเทศนาแก่คน เหล่านั้น หลังจากการแสดงธรรมจบลง คนเหล่านั้นก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบันทั้งหมด

(วิ.มหา. (ไทย) 5/296-298/120-127)

กลุ่มที่ 3 กษัตริย์ ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสารและพราหมณ์คหบดีชาวมคธ 12 นหุต และมีลล กษัตริย์ชื่อโรหะ

1) พระเจ้าพิมพิสารและพราหมณ์คหบดีชาวมคธ 12 นหุต (นหุตเป็นมาตรา นับ, 1 นหุต เท่ากับ 10,000 คน, 12 นหุต เท่ากับ 120,000 คน)

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 1,000 รูป ได้เดินทางไปประทับอยู่ ณ ต้นไทรต้นหนึ่งชื่อว่าสุประดิษฐ์เจดีย์ ในสวนตาลหนุ่ม เขตกรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารได้ทราบข่าวนั้นและได้ทราบถึงกิตติศัพท์อันงามของพระพุทธเจ้าว่า เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง เป็นต้น พระองค์จึงเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก เมื่อเป็นเช่นนั้น พระราชาพร้อมด้วยพราหมณ์คหบดีชาวมคธจำนวน 12 นหุตจึงได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ลำดับนั้น พราหมณ์คหบดีทั้ง 12 นหุตเกิดความสงสัยว่าระหว่าง พระพุทธเจ้ากับพระอุรุเวลกัสสปะ ใครเป็นใหญ่กว่ากัน เพื่อแก้ไขสงสัย พระพุทธเจ้าจึงให้พระอุรุเวลกัสสปะแสดงตนเป็นศิษย์แก่พระพุทธองค์ จนคนทั้งหลายหายสงสัย ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดงอนุปฺพิกถาและสามุกกัณฺธิกธรรมเทศนาแก่คนเหล่านั้น หลังการแสดง ธรรมจบลง พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์คหบดีชาวมคธจำนวน 11 นหุตได้บรรลुเป็น พระโสดาบัน ส่วนพราหมณ์คหบดีอีก 1 นหุต ได้แสดงตนเป็นผู้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัย

(วิ.มหา. (ไทย) 4/55/56/65-68)

2) มีลล กษัตริย์ชื่อโรหะ

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 1,250 รูปได้เดินทางไปเมืองกุสินารา มีลล กษัตริย์ชื่อโรหะได้จัดการต้อนรับพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ทั้งหมดเป็นอย่างดี หลังจากนั้น เขาได้เข้าไปหาพระอานนท์ พระอานนท์กล่าวชมเชยในการต้อนรับ

พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เป็นอย่างดี แต่เขากล่าวตอบว่าที่เข้าไปเช่นนั้นเพราะกลัวถูกปรับสินไหม พระอานนท์เกิดความไม่พอใจและได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทรงแผ่เมตตาจิตไปยังเขา ทำให้เขาต้องเข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงในที่อยู่ ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสอนุบุพพิกถาและสามุกังสิกกรรมเทศนาแก่เขา หลังการแสดงธรรมจบลง มัลลกะศัตรียชื่อโรหะก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (วิ.มหา. (ไทย) 5/301/133-135)

กลุ่มที่ 4 บุคคลชั้นนำ ได้แก่ พราหมณ์เพลัญฐักัจจานะ, สีหเสนาบตี และอนาถปิณฑิกเศรษฐี

สมัยหนึ่ง พราหมณ์เพลัญฐักัจจานะเดินทางไกลจากกรุงราชคฤห์ไปยังอันธกนิทชนบทพร้อมด้วยเกวียน 500 เล่ม ซึ่งบรรทุกน้ำอ้อยงบเต็มไปหมด ในระหว่างทางพราหมณ์ได้เห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ ณ โคนไม้ต้นหนึ่งพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป พราหมณ์จึงได้นำน้ำอ้อยงบที่บรรทุกมาไปถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ทั้งหมด ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุบุพพิกถาและสามุกังสิกกรรมเทศนาแก่พราหมณ์ หลังการแสดงธรรมจบลง พราหมณ์เพลัญฐักัจจานะก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (วิ.มหา. (ไทย) 5/284/93-96)

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน ในกรุงเวสาลี ครั้นนั้น เจ้าลิจฉวีประชุมกันในสันนิศาการและต่างก็กล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัยโดยประการต่างๆ เป็นอันมาก สีหเสนาบตีซึ่งนับถือพวกนิครนถ์นั่งอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย ได้ฟังคำสรรเสริญนั้นจึงคิดอยากจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้ไปขออนุญาตต่อพวกนิครนถ์ถึง 2 ครั้ง แต่ไม่ได้รับการเห็นด้วย ในครั้งที่ 3 สีหเสนาบตีจึงได้ตัดสินใจไม่ไปบอกพวกนิครนถ์และได้ออกเดินทางไปพร้อมด้วยรถ 500 คันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ และได้กราบทูลขอกล่าวหา 8 ประการ เช่น มีการสอนไม่ให้ทำ เป็นต้นของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบขอกล่าวหาทั้ง 8 ประการ เช่น มีการสอนไม่ให้ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และบาปอกุศลธรรมต่างๆ เป็นต้น จนทำให้สีหเสนาบตีเกิดความศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัยและขอแสดงตนเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุบุพพิกถาและสามุกังสิกกรรมเทศนาแก่สีหเสนาบตี หลังการแสดงธรรมจบลง สีหเสนาบตีก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (วิ.มหา. (ไทย) 5/290-293/108-114, อง.อฎฐก. (ไทย) 23/12/226-234)

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ปาสีตวัน ในกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้น อนาถปิณฑิกเศรษฐีมีกิจบางอย่างจึงได้เดินทางไปหาเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ วันนั้น เศรษฐีได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมากมาฉันภัตตาหารในบ้านของตนเองในวันรุ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้คืนวันนั้นในบ้านของเศรษฐีจึงวุ่นวายไปกับเรื่องการทำภัตตาหารเพื่อถวายพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่ออนาถปิณฑิกเศรษฐีถามถึงสาเหตุของความวุ่นวายภายใน

บ้านกับเศรษฐี เศรษฐีก็ตอบอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่าวันรุ่งขึ้นตนเองจะทำบุญเลี้ยงภัตตาหาร พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีทราบข่าวพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก ก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก ตกตึกในคืนวันนั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ได้เดินทางออกจากบ้านเศรษฐีไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ป่าสีตวัน ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัส แสดงอนุปพิภพิกถาและสามูกกัณฐิกธรรมเทศนาแก่เขา หลังการแสดงธรรมจบลง อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (วิ.จุฬ. (ไทย) 7/304-305/111-115)

กลุ่มที่ 5 บุคคลทั่วไป ได้แก่ กุลบุตร 80,000 คน, บุรุษ 31 คน และ ภัททวัคคีย์ 30 คน

1) กุลบุตร 80,000 คน

พระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราชาปกครองกรุงราชคฤห์ วันหนึ่ง พระองค์ได้รับสั่งให้ กุลบุตร 80,000 คนมาเข้าเฝ้าและให้กุลบุตรทั้งหมดไปนำตัวบุตรเศรษฐีชื่อโสณโกพิริสสะผู้มีชนที่ ละเอียดย่อนบนฝ่าเท้าทั้งสอง ซึ่งอาศัยอยู่ ณ กรุงจำปามาเข้าเฝ้า หลังจากกุลบุตรทั้งหมดนำ นายโสณโกพิริสสะมาเข้าเฝ้าแล้ว นายโสณโกพิริสสะก็นั่งสมาธิให้พระราชาดูฝ่าเท้าทั้งสอง ต่อจากนั้น พระราชาได้ตรัสให้กุลบุตรทั้ง 80,000 คนไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ภูเขาคิชฌกุฏ กุลบุตรทั้งหมดได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ สถานที่นั้น และได้เห็นพระศาสดาซึ่งเป็นผู้อุปัฏฐาก พระพุทธเจ้าแสดงฤทธิ์ให้เห็น กุลบุตรทั้งหมดจึงสนใจพระศาสดาแต่ไม่สนใจพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงให้พระศาสดาแสดงฤทธิ์ให้กุลบุตรทั้งหมดได้ดูและให้พระศาสดาแสดงตนเป็นศิษย์ แก่พระพุทธองค์ จนกุลบุตรทั้งหมดกลับมาหันสนใจพระพุทธเจ้าเหมือนเดิม พระพุทธเจ้าจึงได้ โอกาสตรัสแสดงอนุปพิภพิกถาและสามูกกัณฐิกธรรมเทศนาแก่กุลบุตรทั้ง 80,000 คนนั้น หลังการ แสดงธรรมจบลง กุลบุตรทั้ง 80,000 คนก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (วิ.มหา. (ไทย) 5/242/1-5)

2) บุรุษ 31 คน

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน ในกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พระ เทวทัตได้สั่งบุรุษจำนวน 31 คนให้ไปลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า โดยพระเทวทัตวางแผนให้ บุรุษ 1 คนเข้าไปปลงพระชนม์พระพุทธรูปก่อน ส่วนที่เหลืออีก 30 คนให้ชุ่มอยู่ตามริมทาง โดยแบ่งเป็นชุดๆ ละ 2 คนบ้าง 4 คนบ้าง 8 คนบ้าง จนถึง 16 คน โดยแต่ละชุดจะต้องฆ่า บุรุษที่ไปปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าแล้วเดินกลับมาทางเก่า เมื่อบุรุษคนแรกถือดาบและโล่หี สะพายธนูเข้าไปหาพระพุทธเจ้า แล้วเกิดความกลัวต่อพระพุทธเจ้า เขาจึงได้หมอบศิโรราบทาบ พระยุคลบาทของพระพุทธเจ้าและยอมรับความผิดที่ตนคิดจะทำร้ายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ ตรัสแสดงอนุปพิภพิกถาและสามูกกัณฐิกธรรมเทศนาแก่เขา หลังการแสดงธรรมจบลง บุรุษคนแรก ก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน เสร็จแล้วพระพุทธเจ้าก็ให้บุรุษนั้นเดินเลี้ยวไปอีกทางหนึ่ง ส่วนบุรุษ

อีก 30 คนเมื่อเห็นว่าบุรุษคนแรกนั้นกลับออกมาล่าช้า ทั้งหมดจึงได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้ฟังธรรมในเรื่องเดียวกันเหมือนบุรุษคนแรก หลังการแสดงธรรมจบลง ทั้งหมดก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (วิ.จุฬ. (ไทย) 7/340/187-190)

3) ภัททวัคคีย์ 30 คน

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งอยู่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ครั้นนั้น ได้มีภัททวัคคีย์ประมาณ 30 คนพาภรรยามาเที่ยวเล่นในป่า ในภัททวัคคีย์ทั้ง 30 คนนั้นมีอยู่คนหนึ่งที่ไม่มีการบวช เขาจึงได้ไปนำหญิงแพศยามาแทน ต่อมา หญิงแพศยาได้ขโมยทรัพย์สินแล้ววิ่งหนีเข้าไปในป่า ภัททวัคคีย์ทั้ง 30 คนจึงช่วยกันออกตามหา และทั้งหมดก็ได้มาพบพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสถามภัททวัคคีย์ว่าการแสวงหาผู้หญิงกับแสวงหาตนเองนั้น อย่างไหนประเสริฐกว่ากัน ภัททวัคคีย์ทั้ง 30 คนก็กราบทูลว่าแสวงหาตนเองประเสริฐกว่า ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแสดงอนุปฺพุพิกถาและสามุกกัณฺณสิคฺคธรรมเทศนาแก่ภัททวัคคีย์ทั้ง 30 คน หลังการแสดงธรรมจบลง ภัททวัคคีย์ทั้ง 30 คนก็ได้ธรรมจักขุ (คือ บางพวกได้บรรลุโสดาปัตติมรรค บางพวกได้บรรลุสกทาคามีมรรค บางพวกได้บรรลุอนาคามีมรรค มรรคทั้ง 3 นี้ เรียกว่า ธรรมจักขุ (วิ.อ. 3/36/25) (วิ.มหา. (ไทย) 4/36/45-46)

กล่าวโดยสรุป ในพระวินัยปิฎก หลังจากบุคคลต่างๆ ที่ได้รับฟังอนุปฺพุพิกถาและสามุกกัณฺณสิคฺคธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าจบลงแล้ว ผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน สามารถจัดแยกเป็นกลุ่มๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ญาติและเพื่อนๆ ได้แก่ ยสะกุลบุตร, บิดา มารดาและภรรยาเก่าของ ยสะกุลบุตร, เพื่อนทั้ง 54 คนของยสะกุลบุตร

กลุ่มที่ 2 ญาติและคนใช้ ได้แก่ เมณฑกคหบดี ภรรยา บุตร สะใภ้ และทาสของเมณฑกคหบดี

กลุ่มที่ 3 กษัตริย์ ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสารและมัลลกษัตริย์ชื่อโรหะ

กลุ่มที่ 4 บุคคลชั้นนำ ได้แก่ พราหมณ์คหบดีชาวมคธ 11 นหุต, พราหมณ์เพฬฐฐักจจันนะ, สีหเสนาบดี และอนาถบิณฑิกเศรษฐี

กลุ่มที่ 5 บุคคลทั่วไป ได้แก่ กุลบุตร 80,000 คน, บุรุษ 31 คน และภัททวัคคีย์ 30 คน ส่วนพราหมณ์คหบดีชาวมคธอีก 1 นหุต ได้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัย

จากหลักฐานในพระวินัยปิฎกจะสังเกตเห็นได้ว่าผู้ที่มาฟังอนุปฺพุพิกถาจากพระพุทธเจ้านั้น ทั้งหมดล้วนแต่เป็นคฤหัสถ์ที่ครองเรือน ไม่ใช่พระภิกษุหรือนักรบวช จึงน่าจะ

สันนิษฐานได้ว่าอนุพุทฺธิกถานั้นเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมแก่คฤหัสถ์มากกว่านักบวช เพราะมีเนื้อหาที่เหมาะสมหรือง่ายสำหรับคฤหัสถ์มากกว่านักบวช เช่น เรื่องทานและศีล เป็นต้น

2.2.1.2 ความเป็นมาของอนุพุทฺธิกถาในพระสูตรตันตปิฎก

ในพระสูตรตันตปิฎกปรากฏความเป็นมาหรือเรื่องราวของอนุพุทฺธิกถา โดยศึกษาได้จากกลุ่มบุคคลที่ได้รับฟังอนุพุทฺธิกถาจากพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุพุทฺธิกถาจากกลุ่มบุคคลต่างๆ โดยสามารถจัดเป็นกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 พราหมณ์ ได้แก่ โปกขรชาติพราหมณ์ ภูฏันทะพราหมณ์ และพรหมายุพราหมณ์

1) โปกขรชาติพราหมณ์

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูปได้เดินทางจาริกไปในแคว้นโกศลและได้ประทับอยู่ ณ รวป่าอิชฌามคคคาม ครั้งนั้น พราหมณ์โปกขรชาติปกครองเมืองอุกกัฏฐะที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารมากมาย ได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เหล่านั้น ต่อจากนั้น พราหมณ์ได้เรียกอัมพัฏฐมาณพผู้เป็นศิษย์ ซึ่งเป็นผู้คงแก่เรียนและมีความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ของพราหมณ์มากมายให้เข้ามาหาและได้สั่งให้อัมพัฏฐมาณพไปพิสูจน์ว่าพระพุทธเจ้ามีลักษณะของมหาบุรุษครบ 32 ประการจริงหรือไม่

ครั้งนั้น อัมพัฏฐมาณพได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้เกิดการโต้วาทะกันในเรื่องของวรรณะว่าระหว่างวรรณะกษัตริย์กับพราหมณ์ใครสูงกว่ากัน ซึ่งผลสรุปก็คือวรรณะกษัตริย์สูงกว่า ต่อจากนั้น อัมพัฏฐมาณพได้สังเกตดูลักษณะมหาบุรุษทั้ง 32 ประการของพระพุทธเจ้าเมื่อเห็นว่ามีครบจริง จึงได้นำเรื่องนี้ไปบอกแก่อาจารย์คือพราหมณ์โปกขรชาติ หลังจากนั้น พราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้สังเกตเห็นลักษณะมหาบุรุษทั้ง 32 ประการของพระพุทธเจ้าว่ามีอยู่ครบจริงตามที่ลูกศิษย์บอก ลำดับนั้น พราหมณ์จึงได้กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตนเองในวันนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงรับนิมนต์โดยอาการสงบ หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ก็ได้เดินทางไปที่บ้านของพราหมณ์และฉันภัตตาหารที่พราหมณ์ได้จัดถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแสดงอนุพุทฺธิกถาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่พราหมณ์นั้น หลังการแสดงธรรมจบลง พราหมณ์โปกขรชาติก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน

(ที.ลี. (ไทย) 9/254-299/87-110)

2) ฎีกาทันตะพราหมณ์

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป ได้เสด็จไปประทับอยู่ในสวนอัมพลัญญิกา ใกล้หมู่บ้านชาณุมัต ครั้งนั้น พราหมณ์ฎีกาทันตะปกครองหมู่บ้านชาณุมัตอยู่ในเวลานั้น พราหมณ์ฎีกาทันตะกำลังเตรียมพิธีบูชามหาอำนาจอยู่ เมื่อพราหมณ์ทราบ ว่าพระพุทธเจ้าผู้มีกิตติศัพท์อันงามพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มาพักในเขตปกครองของตน พราหมณ์จึงได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้ถามเกี่ยวกับพิธีการบูชาที่ยูถุญที่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบถึง พิธีการบูชาที่ยูถุญที่ถูกต้องให้แก่พราหมณ์และยังได้ตรัสถึงการบูชาที่ยูถุญที่สูงขึ้นไปอีกตามลำดับ คือ (1) นิตยทาน (2) การสร้างวิหารอุทิศให้แก่สงฆ์ (3) ผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย (4) ผู้ตั้งตนอยู่ในศีล 5 (5) ผู้ออกบวชและตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสอนุปพิทกาทและสาธุการถึงสิกขธรรมเทศนาแก่พราหมณ์ หลังการ แสดงธรรมจบลง พราหมณ์ฎีกาทันตะก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ที.สี. (ไทย) 9/323-358/125-150)

3) พรหมายพราหมณ์

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูป ได้เสด็จไปประทับอยู่ ณ สวนมะม่วง เขตกรุงมถิลา ครั้งนั้น พรหมายพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้คงแก่เรียน มีอายุ 120 ปี อาศัยอยู่ในกรุงมถิลา ได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ทั้ง 500 รูป จึงได้เรียกบุตรตระมาณผู้เป็นศิษย์เข้ามาหาและสั่งให้บุตรตระมาณพาเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อให้ดูลักษณะมหาบุรุษทั้ง 32 ประการของพระพุทธเจ้าว่ามีครบจริงหรือไม่ เมื่อบุตรตระมาณพา ได้เข้าไปเฝ้าและเห็นลักษณะมหาบุรุษทั้ง 32 ประการของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงได้นำเรื่องนี้ไปบอกแก่พรหมายพราหมณ์ พรหมายพราหมณ์เมื่อได้ฟังเรื่องนั้นแล้วก็ได้เดินทางไปเฝ้า พระพุทธเจ้าด้วยตนเองและเห็นลักษณะมหาบุรุษทั้ง 32 ประการของพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง ก็ เกิดความศรัทธาเลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้า ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุปพิทกาทและ สาธุการถึงสิกขธรรมเทศนาแก่พราหมณ์นั้น หลังการ แสดงธรรมจบลง พรหมายพราหมณ์ก็ได้บรรลุ เป็นพระโสดาบัน (ม.ม. (ไทย) 13/383-395/471-488)

กลุ่มที่ 2 คหบดี ได้แก่ อุบาลีคหบดีและอุคคคหบดี

1) อุบาลีคหบดี

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาลันทา สมัยนั้น นิครนถ์ชื่อทิมตปัสสีได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ สถานที่นั้น และทั้งสองก็ได้มีการโต้วาทะกัน เกี่ยวกับเรื่องทณทะกับกรรม โดยทิมตปัสสีกล่าวถึงเรื่องทณทะ 3 คือ กายทณทะ วจีทณทะ มโนทณทะ และกล่าวว่ากายทณทะมีความสำคัญที่สุด ส่วนพระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องกรรม 3 คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม และตรัสว่ามโนกรรมสำคัญที่สุด หลังจากนั้น ทิมตปัสสีก็ได้

ทูลลากลับและนำเรื่องนี้ไปบอกแก่นิครนถ์นาฏบุตรผู้เป็นอาจารย์ นิครนถ์นาฏบุตรจึงได้ส่งอุบาสีคหบดีมาได้วาทะกับพระพุทธเจ้าในเรื่องเดิมที่พิมพ์สืมาเล่าให้ฟัง แต่มีเพิ่มเกี่ยวกับเรื่องของมโนกรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าสำคัญกว่ากายะทันตะ ซึ่งหลังจากการได้วาทะจบลง อุบาสีคหบดีก็หันมานับถือพระรัตนตรัย ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุพุทฺธิกาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่อุบาสีคหบดีนั้น หลังการแสดงธรรมจบลง อุบาสีคหบดีก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ม.ม. (ไทย) 13/56-69/53-65)

2) อุดคคหบดี

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น อุดคคหบดีชาวเมืองเวสาลีได้เล่าถึงความอัศจรรย์ 8 ประการของตนเองให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งฟัง คือ (1)เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าตั้งแต่แรกเห็น (2)ฟังอนุพุทฺธิกาและสามุกังสิกรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (3)บริจาคภรรยาให้ผู้ชายอื่นก็ไม่เสียใจ (4)แจกจ่ายทรัพย์ให้แก่ผู้ทรงศีล (5)มีความเคารพภิกษุ (6)ฟังธรรมโดยเคารพ (7)สนทนากับเทวดาก็ไม่พู่ใจ (8)ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ 5 ข้อ หลังฟังจบ ภิกษุรูปนั้นก็ได้นำเรื่องทั้งหมดไปกราบทูลเล่าให้พระพุทธเจ้าฟังทั้งหมด พระพุทธเจ้าก็ตรัสรับรองคำพูดนั้นของอุดคคหบดี (อง.อุฎฺฐก. (ไทย) 23/21/257-260)

กล่าวโดยสรุป ในพระสูตรต้นตปิฎกหลังจากบุคคลต่างๆ ที่ได้ฟังอนุพุทฺธิกาและสามุกังสิกรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าจบลงแล้ว ทั้งหมดก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน โดยสามารถจัดเป็นกลุ่มๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 พรหมณ์ ได้แก่ ไปกขรชาติพรหมณ์ ภูทันทะพรหมณ์ และพรหมายูพรหมณ์

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ อุบาสีคหบดี และอุดคคหบดี

จากหลักฐานในพระสูตรต้นตปิฎกนั้น ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าตรัสอนุพุทฺธิกาที่เน้นสอนเฉพาะคฤหัสถ์(ผู้ครองเรือน)ทั้งหมด โดยไม่มีพระภิกษุหรือนักบวชเข้ามาปะปนเลย จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าอนุพุทฺธิกาเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับคฤหัสถ์มากกว่านักบวช เพราะในเนื้อหาของอนุพุทฺธิกานั้นจะมุ่งสอนในเรื่องการให้ทาน รักษาศีล เพื่อให้คนได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์อันเต็มไปด้วยกามคุณ ซึ่งเป็นเรื่องของคฤหัสถ์มากกว่า โดยทรงต้องการสอนให้เห็นโทษของกามในประการต่างๆ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่ายแล้วจะได้ละบ้านเรือนออกไปบวช เพื่อหลีกหนีออกจากกาม หรือถ้าไม่ออกบวชก็ได้บรรเทาความหมกมุ่นในกาม ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นการ “บวชใจ” ก็ได้

2.2.2 ความเป็นมาของอนุப்புพิภพจากหลักฐานในอรรถกถา

ในอรรถกถาปรากฏความเป็นมาหรือเรื่องราวของอนุப்புพิภพ โดยศึกษาได้จากกลุ่มบุคคลที่ได้รับฟังอนุப்புพิภพจากพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุப்புพิภพจากกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่มีปรากฏทั้งในอรรถกถาธรรมบท อุทาน วิมานวัตถุชาดก ซึ่งพอจะประมวลได้ ดังต่อไปนี้

2.2.2.1 ความเป็นมาของอนุப்புพิภพในอรรถกถาธรรมบท

ในอรรถกถาธรรมบทปรากฏความเป็นมาหรือเรื่องราวของอนุப்புพิภพ โดยศึกษาได้จากกลุ่มบุคคลที่ได้รับฟังอนุப்புพิภพจากพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุப்புพิภพจากกลุ่มบุคคลต่างๆ โดยสามารถจัดเป็นกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 กษัตริย์ ได้แก่ พระมหากัปปินะพร้อมด้วยอำมาตย์ 1,000 คน และพระนางอโนชาเทวีพร้อมด้วยบริวาร

1) พระมหากัปปินะพร้อมด้วยอำมาตย์ 1,000 คน

พระมหากัปปินะทรงปกครองกุกกุฏวดีนคร ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาทรงม้าชื่อ สุปัตตะมีอำมาตย์จำนวน 1,000 คนแวดล้อมได้เสด็จไปพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นพวกพ่อค้าประมาณ 500 คนผู้มีร่างกายอ่อนเพลียกำลังเดินทางเข้าสู่พระนคร แล้วทรงดำริว่าชนเหล่านี้คงลำบากในการเดินทางไกล เราจักได้ฟังข่าวดีจากสำนักแห่งชนเหล่านี้เป็นแน่ จึงรับสั่งให้อำมาตย์เรียกพ่อค้าเหล่านั้นมาแล้วตรัสถามในเรื่องราวต่างๆ จึงได้ทราบว่าเขาเหล่านั้นเดินทางมาจากกรุงสววัตถี ซึ่งอยู่ห่างไกลจากกรุงกุกกุฏวดีถึง 120 โยชน์ และได้ทราบข่าวจากเขาเหล่านั้นว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อุบัติเกิดขึ้นแล้วในโลก อันยังความปลื้มปิติยินดีให้แก่พระราชาเป็นอย่างยิ่งจนไม่อาจจะกลั่นความรู้สึกไว้ได้ พระราชาให้เขาเหล่านั้นยืนยันคำพูดถึง 3 ครั้งและได้ให้ทรัพย์แก่เขาเหล่านั้นถึง 3 แสนบาท เพื่อเป็นการบูชาถึงข่าวดีที่ได้รับทราบ หลังจากนั้นพระราชาก็ได้สละราชบัลลังก์ให้แก่พระอัครมเหสีคือพระนางอโนชาเทวี และได้ออกผนวชพร้อมกับอำมาตย์ 1,000 คนเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ในระหว่างทางได้เจอแม่น้ำถึง 3 สาย คือ แม่น้ำอารวปัจจัยานที่ แม่น้ำนิลวาหนานที่ แม่น้ำจันทภาคานที่ขวางทางอยู่ พระองค์ทรงตั้งจิตอธิษฐานถึงคุณพระรัตนตรัยว่าขอให้แม่น้ำนี้จงเป็นเหมือนแผ่นดินและพระองค์พร้อมด้วยบริวารก็ได้เสด็จไปบนหลังน้ำด้วยม้าพันธ์หนึ่งได้เสด็จไปบนหลังน้ำดุจวิ่งไปบนหลังแผ่นดิน ปลายกีบก็ไม่เปียก แล้วทั้งหมดก็ได้ไปพบพระพุทธเจ้า ณ โคนต้นนิโครธ ริมฝั่งแม่น้ำจันทภาคานที่ ได้เข้าไป

เฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ที่แห่งนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้แสดงอนุปพิภพให้แก่คนทั้งหมดฟัง ในเวลาจบเทศนา พระราชาพร้อมด้วยบริวารก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 4/19-25)

2) พระนางอโนชาเทวีพร้อมด้วยบริวาร

หลังจากพระนางอโนชาเทวีทราบข่าวการเสด็จออกผนวชของพระมหากัปปิณะพร้อมด้วยอำมาตย์จากพวกพ่อค้าที่มาทูลขอพระราชทรัพย์จำนวน 3 แสนบาทที่พระราชพาณิชทานให้ พระนางอโนชาเทวีตรัสถามพวกพ่อค้าถึงเหตุที่พระราชพาณิชทานทรัพย์ให้ หลังจากพระนางทราบเรื่องทั้งหมด พระนางก็มอบทรัพย์ให้พวกพ่อค้าอีก 9 แสนบาทรวมเป็นทรัพย์ทั้งสิ้นจำนวน 12 แสนบาท ส่วนพระนางกับบริวารก็ได้ออกบวชอุทิศตนแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้เดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ในระหว่างทางก็พบแม่น้ำทั้ง 3 สาย พระนางก็ตั้งจิตอธิษฐานเหมือนกับพระราชา แล้วได้เสด็จไปพบพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ภายใต้โคนต้นนิโครธ พระนางได้ทูลถามถึงพระมหากัปปิณะ แต่พระผู้มีพระภาคตรัสให้พระนางพร้อมทั้งบริวารนั่งลงก่อน ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาคก็ตรัสแสดงอนุปพิภพให้แก่พระนางพร้อมด้วยบริวาร หลังการแสดงธรรมจบลง พระนางพร้อมด้วยบริวารก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 4/26-30)

กลุ่มที่ 2 กฎุมพี ได้แก่ มหาปาละ และมหากาล

1) มหาปาละ (พระจักษุบาลเถระ)

ในกรุงสาวัตถี มีกฎุมพีผู้หนึ่งชื่อว่ามหาสุวรรณ เป็นคนมีทรัพย์สมบัติมาก แต่ไม่มีลูก วันหนึ่ง เขาและบริวารได้ไปอาบน้ำที่ท่าน้ำแห่งหนึ่ง ตอนกลับเขาได้เห็นต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง จึงได้ใช้ให้บริวารไปช่วยกันทำความสะอาดรอบบริเวณใต้ต้นไม้ นั้น หลังจากนั้นก็ได้ประดับด้วยธงทิวย่างสวยงาม ต่อจากนั้น เขาก็ได้บนบานต่อต้นไม้ที่ว่าถ้าตนเองได้ลูกก็จะมาแก้บนด้วยเครื่องสักการะอย่างยิ่งใหญ่ ต่อมา ภรรยาของเขาก็ตั้งครรภ์และคลอดลูกชายออกมา 1 คน และอีกไม่นานก็ตั้งครรภ์อีกและคลอดลูกชายออกมาอีก 1 คน รวมเป็น 2 คน คนแรกเขาตั้งชื่อให้ว่ามหาปาละ ส่วนคนที่ 2 เขาตั้งชื่อให้ว่าจุลปาละ ต่อมา เขาและภรรยาก็ได้ตายจากโลกนี้ไป ญาติทั้งหลายก็ได้มอบทรัพย์สมบัติให้แก่มหาปาละและจุลปาละ

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน ในกรุงสาวัตถี ชนทั้งหลายเมื่อทราบข่าวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าก็ได้ชักชวนเดินทางกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อต้องการฟังธรรม ส่วนมหาปาละเห็นชนทั้งหลายถือดอกไม้ธูปเทียนกำลังเดินมุ่งหน้าไปวัดเชตวัน ก็ได้เข้าไปสอบถามชนทั้งหลายดู เมื่อรู้ความจริง มหาปาละก็ได้ร่วมเดินทางไปกับพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าด้วย วันนั้น พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรอุปนิสัยของมหาปาละแล้ว จึงได้ตรัสแสดงอนุปพิภพให้แก่มหาปาละ หลังการแสดงธรรมจบลง มหาปาละก็เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือน และได้ขอบวชเป็นพระภิกษุต่อพระพุทธเจ้า (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/3-8)

2) มหากาล

ในเสตัพพนคร มีกฎหมาย 3 ฟัน้อง คือ จุลกาล มัชฌิมกาล มหากาล ใน 3 คนพี่น้องนั้น มหากาลกับจุลกาลเป็นผู้นำสิ่งของจากที่ต่างๆ บรรทุกเกวียน 500 เล่มมาให้มัชฌิมกาลขาย ต่อมา มหากาลกับจุลกาลได้บรรทุกสิ่งของต่างๆ ด้วยเกวียน 500 เล่ม เพื่อมุ่งหน้าไปสู่กรุงสาวัตถีและได้พักแรมอยู่ ณ กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน ในกรุงสาวัตถี ชนทั้งหลายเมื่อทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ สถานที่นั้น ทั้งหมดจึงได้ชักชวนกันเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม มหากาลเห็นชนทั้งหลายถือดอกไม้ธูปเทียนกำลังมุ่งหน้าไปวัดเชตวัน จึงได้สอบถามชนเหล่านั้น เมื่อทราบความจริง มหากาลจึงได้ร่วมเดินทางไปกับชนทั้งหลาย เพื่อไปฟังธรรมด้วย

วันนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบอภัยภัยของมหากาลในอดีต จึงได้ตรัสแสดงอนุปพพิกขา โดยทรงเน้นในเรื่องของโทษ ความเลวทราม และความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลายเป็นอันมาก โดยยกตัวอย่างในสูตรต่างๆ มีทุกขกัณฑ์สูตร เป็นต้นแก่มหากาล หลังการแสดงธรรมจบลง มหากาลก็เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือนแบบฆราวาส จึงได้ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุต่อพระพุทธเจ้า (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/91-92)

กลุ่มที่ 3 เศรษฐี ได้แก่ มิคารเศรษฐี, ปุณณเศรษฐี ภรรยา และลูกสาว คือนางอุตตรา เมณฑกเศรษฐี และสุนทรสมุทรวบุตรเศรษฐี

1) มิคารเศรษฐี

มิคารเศรษฐีเป็นชาวกรุงสาวัตถี นับถือพวกสมณะเปลื้อง มีศักดิ์เป็นพ่อตาของนางวิสาขา ต่อมาเศรษฐีทะเลาะกับนางวิสาขาในเรื่องต่างๆ รวมถึงโอวาท 10 ข้อ เช่น ไฟในอย่านำออก เป็นต้น เมื่อเศรษฐีเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จึงได้กล่าวขอโทษแก่นางวิสาขา ซึ่งเป็นลูกสะใภ้ นางวิสาขาจึงได้ต่อรองกับเศรษฐีว่าถ้าจะให้ตนเองอยู่ในบ้านนี้ต่อ เศรษฐีต้องอนุญาตให้ตนเองบำรงภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานได้ เศรษฐีก็ได้อนุญาตตามนั้น วันหนึ่ง นางวิสาขาจึงได้ให้คนไปทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคมาฉันภัตตาหารในเรือนของตน เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแล้ว จึงได้ส่งคนให้ไปเชิญเศรษฐีมาอังคาสพระผู้มีพระภาค พวกอาชีวกห้ามเศรษฐีไม่ให้ไป เศรษฐีก็ไม่ไป เมื่อนางอังคาสพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้วจึงส่งคนให้ไปตามเศรษฐีมาฟังธรรม พวกอาชีวกก็ห้ามอีก เมื่อไม่สามารถจะห้ามเศรษฐีได้จึงได้ไปกั้นม่านไว้ โดยให้เศรษฐีนั่งฟังภายนอกม่าน พระผู้มีพระภาคก็เริ่มแสดงอนุปพพิกขาแก่เศรษฐี หลังการแสดงธรรมจบลง เศรษฐีก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 3/94-99)

2) ปุณณเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยาและนางอุตตรา

นายปุณณะเป็นคนยากจนได้ทำงานรับจ้างสุมนเศรษฐี เลี้ยงชีพอยู่ในกรุงราชคฤห์ เขามีภรรยา 1 คนและลูกสาวอีก 1 คนชื่อว่า นางอุตตรา ต่อมามีงานนักขัตตฤกษ์ เขาไม่ไปร่วมงานและได้ไปทำงานตามปกติ ฝ่ายพระสารีบุตรเข้านิโรธสมาบัติครบ 7 วันหลังออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว พระเถระจึงได้เดินทางไปโปรดนายปุณณะ เขาเห็นพระสารีบุตรจึงกราบและได้ถวายน้ำดื่มและไม้สัฟน์ให้แก่พระเถระ ฝ่ายพระเถระหลังจากรับแล้วก็ได้เดินจากไป ในระหว่างทางได้พบภรรยาของเขา จึงรับอาหารบิณฑบาตจากภรรยาของเขไปอีก ฝ่ายภรรยาของเขาหลังจากใส่บาตรพระเถระแล้วก็ได้ไปทำอาหารชุดใหม่เพื่อนำไปให้สามีที่ทำงานอยู่ แต่ไปช้ากว่าทุกวัน นางจึงเล่าเรื่องที่มาช้าให้สามีฟังทั้งหมด นายปุณณะก็เล่าเรื่องถวายทานแก่พระเถระให้ภรรยาฟังเช่นกัน และเขาก็ได้รับประทานอาหารไปด้วย หลังรับประทานอาหารเสร็จเขาก็ได้นอนที่ตักของภรรยาแล้วก็หลับไป ครั้นนั้น ที่นาที่เขาได้ไถไว้ได้กลายเป็นทองคำเพราะผลทานของเขา ที่ถวายแก่พระชินาสพที่ออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ ภรรยาของเขาได้เห็นเป็นคนแรกจึงได้บอกแก่เขา เขาก็เห็นเช่นเดียวกัน เขาจึงไปแจ้งแก่พระราชา พระราชาจึงตรัสสั่งให้ทหารไปเอาทองคำทั้งหมดมากองไว้ที่พระลานหลวงและแต่งตั้งเขาให้เป็นเศรษฐี โดยมีชื่อว่า “ปุณณะเศรษฐี” และให้เศรษฐีสร้างเรือนโกลั้ๆ กับกรุงราชคฤห์ หลังจากเศรษฐีสร้างเรือนเสร็จ ก็ได้นิมนต์พระพุทธรูปพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์มาฉลองเรือนทั้ง 7 วัน ครั้นนั้น พระพุทธรูปได้ตรัสอนุพัฟฟิกาแก่ชนเหล่านั้น หลังการแสดงธรรมจบลง ชนทั้ง 3 คน คือ ปุณณเศรษฐี ภรรยาของเขา และนางอุตตราผู้เป็นลูกสาวก็ได้บรรลุมรรคเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 6/258-264)

3) เมณฑกเศรษฐี

ในสมัยพระวิปัสสิพุทธเจ้า เศรษฐีนั้นเป็นหลานของกุกุมพิตชื่อว่า “อวโรชะ” ได้สร้างศาลารายถวายไว้ในพระพุทธรูปศาสนา เมื่อศาลารายเสร็จได้ทำการฉลองศาลาด้วยการนิมนต์พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุ 6 ล้าน 8 แสน ได้ถวายทานตลอด 4 เดือน ในวันสุดท้ายได้ถวายไตรจีวรแก่พระศาสดาและภิกษุสงฆ์ทั้งหมด เขาทำบุญมากขนาดนี้ เมื่อตายไปได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในภัททกัปนี้ ได้เกิดในตระกูลของเศรษฐีที่มีสมบัติมาก ในกรุงพาราณสี ได้มีนามว่า “พาราณสีเศรษฐี” ต่อมา กรุงพาราณสีได้เกิดขาดกัญ (กัญคือความอดอยากหรือความหิว) เศรษฐีได้เรียกบริวารมาทั้งหมดและให้บริวารทั้งหมดแยกย้ายกันไปอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ตามต้องการ คงเหลือเพียงคน 5 คนเท่านั้นในบ้าน คือ เศรษฐี ภรรยาของเศรษฐี บุตรของเศรษฐี บุตรสะใภ้ของเศรษฐีกับนายปุณณะซึ่งเป็นทาส ต่อมาคนทั้ง 5 คนได้ใส่บาตรให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ 1 รูปเมื่อใส่บาตรหมด คนทั้ง 5 คนก็ได้ตั้งจิตอธิษฐานกันต่างๆ โดยเศรษฐีได้ตั้งความปรารถนาว่า ถ้าข้าพเจ้าเกิดในชาติต่อไปอย่าได้

ประสบความยากเช่นนี้เลย ไม่เพียงทำงานเลี้ยงชีวิตด้วยมือของตนเอง ข้าพเจ้ายังสามารถเพื่อจะให้อาหารแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ในขณะที่ข้าพเจ้าใช้ให้คนชำระล้างทั้ง 1,250 นางแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าเสด็จลงมาทำให้ฉางทั้งหมดของข้าพเจ้าเต็ม เป็นต้น เมื่อเศรษฐีตายและไปเกิดในชาติใหม่ เขาก็ได้ไปเกิดในสกุลเศรษฐีในภักทียนคร ในสมัยพระโคตมพุทธเจ้า และเขาก็ได้รับผลบุญจากการอธิษฐานนั้นทั้งหมด ต่อมา เศรษฐีได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ชาติยวัน ได้ฟังอนุปุปพิทจากพระพุทธองค์ หลังการแสดงธรรมจบลง เศรษฐีก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 7/43-55)

4) สุนทรสมุทร

ในกรุงสาวัตถี มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่าสุนทรสมุทร วันหนึ่ง เขาเห็นมหาชนถือดอกไม้อุปเทียมนไปบูชาพระผู้มีพระภาค ณ วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี เพื่อต้องการฟังธรรม เขาถามคนเหล่านั้น ทราบเรื่องทั้งหมดแล้ว จึงได้เดินตามหลังไปด้วย และไปนั่งอยู่ข้างหลังสุดของบริษัทพระผู้มีพระภาคทรงทราบอัธยาศัยของเขา จึงทรงแสดงอนุปุปพิท หลังจากการแสดงธรรมจบแล้ว เขาจึงได้ไปขออนุญาตบิดามารดาเพื่อขอบวชประพาศธรรม หลังจากได้รับการอนุญาตจากบิดามารดาแล้ว เขาได้ไปทูลขอบวชกับพระพุทธเจ้าเป็นพระภิกษุรูปหนึ่งในพระพุทธานุสาสนา (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 8/239-240)

กลุ่มที่ 4 ครอบครัวนายพราน ได้แก่ นายพรานลูกกฤมิตรพร้อมทั้งบุตร 7 คนและสะใภ้ 7 คน รวมเป็น 15 คน

ลูกสาวเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ได้หนีไปอยู่กับนายพรานจนมีบุตรด้วยกันถึง 7 คน ณ รวป่า ในเขตกรุงราชคฤห์ ต่อมา บุตรทั้ง 7 คนก็ได้แต่งงานทั้งหมด ครอบครัวนี้จึงเป็นครอบครัวใหญ่คือ นายพราน 1 คน ภรรยา 1 คน บุตร 7 คน สะใภ้ 7 คน รวมเป็น 16 คน วันหนึ่ง นายพรานได้เข้าไปในป่าล่าสัตว์และได้ดักบ่วงเอาไว้ 1 บ่วง พอรุ่งเช้า เขาก็ได้เข้าไปในป่าและไปดูบ่วงที่ดักเอาไว้ก็ไม่เห็นสัตว์ติดบ่วง แต่เห็นรอยพระบาทของพระศาสดา เขาก็มองไปรอบๆ ก็ได้เห็นพระศาสดาประทับนั่งที่โคนพุ่มไม้แห่งหนึ่ง เขาจึงคิดว่าพระรูปนี้คงปล่อยสัตว์ที่ติดบ่วงของเขาให้หนีไป เขาจึงได้โก่งธนูเพื่อหวังยิงพระศาสดา พระศาสดาทรงใช้ฤทธิ์ให้เขาโก่งธนูได้ แต่ไม่สามารถปล่อยลูกธนูได้ เขาจึงยืนที่อยู่ออย่างนั้น พกลูกๆ ของเขาเห็นพ่อกลับมาบ้านช้าผิดปกติ ทั้งหมดจึงได้ไปติดตามเขาในป่า ก็ไปเห็นพ่อกิริยาอย่างนั้น ทั้ง 7 คนจึงได้โก่งธนูหวังปลงพระชนม์พระศาสดา แต่ก็ไม่สามารถทำได้ ทั้ง 7 คนจึงยืนโก่งธนูเหมือนกับบิดาของเขา ฝ่ายภรรยาเห็นสามีและลูกๆ กลับเข้ามามีบ้านช้าผิดปกติคิดว่าทุกวัน หล่อนจึงได้ชักชวนลูกสะใภ้ทั้ง 7 คนไปติดตามเขาทั้งหลายในป่าและหล่อนทั้งหมดก็ได้เห็นเหตุการณ์นั้น ภรยานายพรานจึงได้ร้องตะโกนว่าพวกท่านอย่าทำร้ายบิดาของฉัน นายพรานจึงเข้าใจว่าคนนี้เป็นพ่อตาของเรา ส่วน

บุตรทั้ง 7 คนก็เข้าใจว่าคนนี้เป็นพ่อของแม่ของเรา พระศาสดาทรงคลายฤทธิ์ ชนเหล่านั้นทั้งหมด กราบขอขมาโทษต่อพระศาสดา พระศาสดาตรัสแสดงอนุพุทธานุภาพแก่ชนเหล่านั้น ในเวลาแสดงธรรมจบลง นายพราน 1 คน บุตร 7 คน และลูกสะใภ้ 7 คน รวมเป็น 15 คนก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 5/34-37)

กลุ่มที่ 5 คนรับจ้าง ได้แก่ นายโคบาลกัซ็อนันทะ และคนเชิญใจ

1) นายโคบาลกัซ็อนันทะ

ในกรุงสาวัตถี นายโคบาลกัซ็อนันทะ เป็นคนมีทรัพย์สมบัติมาก แต่ตนเองต้องหลบหนีจากอาญาแผ่นดินด้วยการปลอมตัวเป็นคนเลี้ยงและรักษาโคให้แก่อนาถปิณฑิกเศรษฐี ครั้นนั้น พระพุทธเจ้ารอกความแก่กล้าแห่งญาณบารมีของเขา เมื่อเห็นว่าเขามีญาณบารมีแก่กล้าแล้ว พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ได้เสด็จจาริกไปประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ใกล้ที่อยู่ของเขา เมื่อเขาทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา เขาก็ได้ตระเตรียมปัจจัยโครสอันประณีตไปถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานตลอด 7 วัน ในวันสุดท้าย เมื่อพระพุทธเจ้าฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสแสดงอนุพุทธานุภาพแก่เขา หลังการแสดงธรรมจบลง นายโคบาลกัซ็อนันทะก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/228-229)

2) คนเชิญใจ

พระศาสดาเสด็จไปที่เมืองอาฬวี ชาวเมืองอาฬวีทราบข่าวจึงให้การต้อนรับและนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ เพื่อถวายภัตตาหาร พอพระพุทธเจ้าฉันเสร็จก็ยังไม่อนุโมทนา เพราะรอรูขะเขิญใจคนหนึ่ง ฝ่ายรูขะเขิญใจคนนั้น เมื่อทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็ตั้งใจจะไปฟังธรรม แต่โคของเขาได้หายเข้าไปในป่า เขาก็ได้ออกไปติดตามเอาโคกลับมาและเดินทางไปฟังธรรมภายหลัง พอเขาเข้ามาในสำนักของพระพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้เจ้าหน้าที่จัดหาอาหารให้เขารับประทานเสียก่อน หลังจากเขารับประทานเสร็จ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสอนุพุทธานุภาพแก่เขา หลังการแสดงธรรมจบลง เขาได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 6/195-196)

กลุ่มที่ 6 บุคคลทั่วไป ได้แก่ ชาวกรุงราชคฤห์จำนวน 18 โกฏิและนางกาณ

1) ชาวกรุงราชคฤห์จำนวน 18 โกฏิ

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้ทำปาณคณียกรรม(กรรมอันสงฆ์ควรประกาศ)แก่พระเทวทัต ในกรุงราชคฤห์แล้ว ด้วยสาเหตุที่พระเทวทัตมีความมักใหญ่ใฝ่สูงมากจนเกินไปคืออยากปกครองสงฆ์ ทำให้พระเทวทัตเกิดความโกรธแค้นต่อพระพุทธเจ้ามาก พระเทวทัตจึงได้ยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชาบิดาคือพระเจ้าพิมพิสารและเป็นพระราชาปกครองกรุงราชคฤห์แทน ส่วนตนเองจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าและปกครองภิกษุสงฆ์เองและยังได้ยุยงให้พระเจ้า

อชาตศัตรูสั่งให้นายขมังธนูไปปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า แต่ก็ทำไม่สำเร็จ พระเทวทัตจึงได้ขึ้นไปบนภูเขาคิชฌกูฏและกลิ้งก้อนศิลาลงมาหวังจะให้ทับพระพุทธเจ้าให้ตาย แต่ก้อนศิลากลับไปกระทบแก่งหิน ทำให้ก้อนศิลาแตกออกเป็นสะเก็ดเล็กๆ น้อยๆ และไปโดนนิ้วเท้าของพระพุทธเจ้า จนทำให้ห้อพระโลหิต เมื่อพระเทวทัตไม่สามารถฆ่าได้ จึงได้สั่งให้นายควาญช้างปล่อยช้างนาฬาคีรี ซึ่งมีความดุร้ายมาก โดยหวังให้ไปเหยียบพระพุทธเจ้าให้ตาย แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงใช้พระเมตตาทรมานช้าง จนช้างหายจากอาการดุร้าย

หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าก็เสด็จกลับมาฉันภัตตาหาร ณ วัดเวฬุวัน เมื่อพระพุทธเจ้าฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสแสดงอนุปพุทฺธิกาแก่ชาวกรุงราชคฤห์จำนวน 18 โกฏิ หลังการแสดงธรรมจบลง ธรรมภาษิต (การตรัสรู้ธรรมหรือการสำเร็จมรรคผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น.149-150)) ได้เกิดมีแก่สัตว์ประมาณ 84,000 คน (ช.ธ.ธ. (ไทย) 1/187-189)

2) นางกาณดา

แม่ของนางกาณดาจะส่งตัวนางไปแต่งงานที่ตระกูลของฝ่ายชาย ก่อนที่จะส่งตัวนางไป แม่ของนางได้ทอดขนมเพื่อจะให้นางเอาติดตัวไปฝากสามีด้วย แต่ในช่วงที่ทอดเสร็จแล้วก็มีพระภิกษุมารับอาหารบิณฑบาตที่บ้านของนาง แม่ของนางก็ได้ถวายขนมแก่พระภิกษุนั้นไป แล้วก็ทอดใหม่อีก พอทอดเสร็จก็มีพระภิกษุอีก แม่ของนางก็ถวายให้แก่พระภิกษุไปอีก เป็นอย่างนี้ถึง 4 ครั้ง จนสามีของนางได้แต่งงานกับผู้หญิงคนใหม่ พอนางทราบข่าวก็โกรธพระภิกษุจำนวน 4 รูปที่มารับเอาขนมที่แม่ของนางตั้งใจจะทอดให้นางนำไปสู่ตระกูลของสามีเป็นอย่างมาก นางจึงด่าจึงบริภาษพวกภิกษุที่ผ่านไปมาที่นางพบเจอ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงได้เสด็จไปที่บ้านของนาง แม่ของนางเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาจึงให้การต้อนรับและนำข้าววาคูพร้อมทั้งภัตตาหารมาถวาย หลังจากพระผู้มีพระภาคเสวยพระกระยาหารแล้วก็ได้ตรัสถามถึงนางกาณดา แม่ของนางก็ไปตามตัวมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค หลังจากนั้น พระผู้มีพระภาคก็ชี้แจงให้นางเข้าใจว่า การที่แม่ของนางได้ถวายขนมแก่พระภิกษุที่ออกมารับอาหารบิณฑบาตจะมีโทษได้อย่างไร ซึ่งนางก็เข้าใจ และยอมรับว่าตนเองเป็นผู้ผิดและได้ขอขมาแต่พระผู้มีพระภาคให้ทรงอดโทษให้นางด้วย พระผู้มีพระภาคก็ให้อภัยแก่นางและได้แสดงอนุปพุทฺธิกาแก่นาง หลังการแสดงธรรมจบลง นางก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ช.ธ.ธ. (ไทย) 4/61-63)

กลุ่มที่ 7 นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ได้แก่ ดาบส 500 ตน และขัมพูกาชีว (นักบวชเปลือย)

1) ดาบส 500 ตน

ในเมืองโกสัมพี มีเศรษฐี 3 คน คือ โสมสเศรษฐี ฤๅกฤๅเศรษฐี ปาวาริกเศรษฐี เศรษฐีทั้ง 3 คนได้ถวายภัตตาหารแก่ดาบส 500 ตนในช่วงฤดูฝน 4 เดือนเป็นประจำทุกปี ส่วนช่วงฤดูร้อนและฤดูหนาวรวมกันเป็น 8 เดือน ดาบสทั้ง 500 ตนก็จะกลับไปอยู่ ณ ป่าหิมพานต์ตามเดิม ครั้งหนึ่ง ดาบส 500 ตนได้เข้าไปในป่าใหญ่และได้เห็นต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งทั้งหมดก็เข้าไปนั่งพักผ่อน ในขณะนั้น ดาบสผู้เป็นหัวหน้าก็มีความคิดว่าต้นไทรใหญ่ต้นนี้น่าจะมีเทวดาสงสถิตย์อยู่ คิดได้ดังนั้นจึงได้ขอน้ำดื่ม น้ำอาบ โภชนะ และขอเห็นเทวดาด้วยตามลำดับ ซึ่งเทวดาก็ให้ในสิ่งที่ดาบสขอทั้งหมด ดาบสทั้งหลายเห็นอิทธิฤทธิ์ของเทวดาแล้วจึงถามถึงอดีตชาติของเทวดา ซึ่งเทวดาก็เล่าให้ฟังว่า

ในอดีตตนเองได้เป็นคนรับจ้างตัดไม้ในป่าเพื่อนำมาทำฟืนของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ต่อมาวันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ ทุกคนในบ้านเศรษฐีก็รักษาศีลอุโบสถกันหมดไม่ยกเว้นแม้แต่เด็กตัวเล็กๆ ส่วนตนเองไม่รู้เรื่องเลย เพราะต้องเข้าไปตัดไม้ในป่าตั้งแต่เช้า เมื่อกลับเข้ามาถึงบ้านตอนเย็น จึงได้ทราบข่าวนั้น ตนเองก็ได้เข้าไปขอเศรษฐีรักษาศีลอุโบสถ ซึ่งเศรษฐีก็อนุญาตแต่ให้รักษาได้แค่ครั้งเดียวเพราะเป็นเวลาเย็นแล้ว ตกดึกคืนวันนั้น ตนเองซึ่งไม่ได้กินข้าวตั้งแต่เช้าก็ทนความเจ็บปวดไม่ไหวก็ได้ตายลงในคืนนั้นเอง และได้มาเกิดเป็นรุกขเทวดาประจำอยู่ในต้นไทรนี้ เศรษฐีนั้นเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัย เมื่อดาบสทั้งหลายทราบว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เกิดขึ้นแล้วในโลก ก็ได้ไปลาเศรษฐีทั้ง 3 เพื่อขอไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุปพิพาทแก่ดาบส 500 ตน หลังการแสดงธรรมจบลง ดาบสทั้ง 500 ตนก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์และทูลขอบวชเป็นพระภิกษุต่อพระพุทธเจ้า (ช.ธ.อ. (ไทย) 2/59-64)

2) ขัมพูกาชีว

ขัมพูกาชีวเป็นนักบวชเปลือยมีลักษณะ 4 ประการ คือ (1) เคี้ยวกินคูถเท่านั้น (2) นอนบนแผ่นดินอย่างเดียว (3) เป็นผู้เปลือยกายเที่ยวไป (4) ถอนผมด้วยท่อนแครงตาล ลักษณะทั้งหมดนี้เกิดจากกรรมเก่าของเขาเอง ที่ได้ไปกล่าวลบหลู่ดูหมิ่นพระอรหันต์ในสมัยพระกัสสปะพุทธเจ้า ต่อมาในสมัยปัจจุบัน พระผู้มีพระภาคได้มาสู่ที่ขัมพูกาอาศัยอยู่และขอพักที่เงื้อมแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับที่พักของเขา พอตกกลางคืน ในปฐมยาม ท่านท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ ในมัชฌิมยาม ท้าวสักกเทวราชได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ ในปัจฉิมยาม ท้าวมหาพรหม ได้เสด็จมาเฝ้าพระพุทธองค์ ขัมพูกะได้เห็นเหตุการณ์ทั้งหมด พอรุ่งเช้า เขาได้

เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้กราบทูลเรื่องนั้น เขาได้ฟังเรื่องราวทั้งหมดจากพระผู้มีพระภาคก็รู้สึกอัศจรรย์ในตัวของพระผู้มีพระภาค และเขาได้ลงพระผู้มีพระภาคว่าตนเองเป็นผู้เคร่งครัดในการบำเพ็ญตบะ พระผู้มีพระภาคจึงได้เล่าเรื่องราวในอดีตของเขาตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น หลังจากเขาได้ฟังก็รู้สึกสลดใจเป็นอย่างมาก แล้วเกิดความละอายขึ้นมา พระผู้มีพระภาคได้โยนผ้าสาฎกให้เขานุ่ง ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาคจึงได้แสดงอนุปพุทติกถาแก่เขา ในกาลจบเทศนา เขาบรรลुเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 3/219-230)

กล่าวโดยสรุป ในอรรถกถาธรรมบทหลังจากบุคคลต่างๆ ที่ได้ฟังอนุปพุทติกถาของพระพุทธเจ้าจบลงแล้ว ได้ผลสรุป ดังต่อไปนี้

- 1) ผู้ที่เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วทูลขอบวชเป็นพระภิกษุมี 3 คน ได้แก่ มหาปาละ, มหากาล และสุนทรสมุท
- 2) ผู้ที่ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน ได้แก่ นายโคบาลกษัตริย์, มิคารเศรษฐี, พระมหากัปปิณะพร้อมด้วยอำมาตย์ 1,000 คน, พระนางอนชาเทวีพร้อมด้วยบริวาร, นางกาณนา, นายพวานกุกกุฏมิตรพร้อมทั้งบุตร 7 คนและสะใภ้ 7 คน, คนเข็ญใจ, ปุณณเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยาและลูกสาวคือนางอุตตรา และเมณฑกเศรษฐี
- 3) ผู้ที่ได้บรรลुเป็นพระอรหันต์ ได้แก่ ดาบส 500 ตน และขัมพุกาชีวก
- 4) ผู้ที่ได้บรรลุมาภิสมัย ได้แก่ ชาวกรุงราชคฤห์จำนวน 18 โกฏิ

จากหลักฐานในอรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าตรัสแสดงอนุปพุทติกถาแก่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีบ้างที่แสดงแก่นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า คฤหัสถ์อย่างเห็นได้ชัด ที่เป็นเช่นนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่าอนุปพุทติกถาเหมาะแก่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนมากกว่านักบวช เพราะเนื้อหาต่างๆ ในเรื่องอนุปพุทติกถามุ่งที่จะสอนคนให้รู้จักการให้ การเสียสละ การแบ่งปันในทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของและอื่นๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งการทำเช่นนี้เป็นการขัดเกลาลจิตใจให้มีความเมตตาและอ่อนโยนเป็นอย่างดี เมื่อจิตใจมีความอ่อนโยน ก็จะทำให้การรักษาศีลง่ายขึ้น เมื่อให้ทานและรักษาศีลเป็นหลัก ก็จะทำให้ได้สวรรค์ ซึ่งสวรรค์ก็คือกามคุณทั้ง 5 ที่ประณีตนั่นเอง ถ้าผู้นั้นเสพกามคุณ 5 บ่อยๆ ก็เกิดความยึดติดได้ง่าย ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสโทษของกามในประการต่างๆ เพื่อมุ่งให้คนเกิดความเบื่อหน่ายในกาม จะได้ออกบวชหรือหาทางหนีออกจากกาม

จากเนื้อหาดังกล่าวจึงทำให้พระพุทธเจ้ามุ่งสอนอนุปพุทติกถาแก่คฤหัสถ์มากกว่านักบวช โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้คนเบื่อหน่ายในกามและจะได้ออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนของบุคคลนั่นเอง

2.2.2.2 ความเป็นมาของอนุพุพิกถาในอรรถกถาอุทาน

ในอรรถกถาอุทานปรากฏความเป็นมาหรือเรื่องราวของอนุพุพิกถา โดยศึกษาได้จากบุคคลที่ได้รับฟังอนุพุพิกถาจากพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุพุพิกถาจากบุคคลต่างๆ โดยสามารถจัดไปตามลำดับบุคคลได้ ดังต่อไปนี้

1) สังคามชีกุลบุตร

สังคามชิเป็นบุตรเศรษฐีในกรุงสาวัตถี เมื่อเจริญวัยได้แต่งงาน วันหนึ่ง เขาได้เห็นมหาชนถือดอกไม้ธูปเทียนกำลังเดินไปวัดเชตวัน จึงได้ติดตามไปด้านหลังและไปนั่งฟังธรรมด้วย พระผู้มีพระภาคตรัสแสดงอนุพุพิกถาและอริยสัจ 4 ให้แก่มหาชนฟัง หลังจากการแสดงธรรมจบลง สังคามชิก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ช.อุ.อ. (ไทย) 44/1/3/-114)

2) สุปปพุทธกฐิ

สุปปพุทธกฐิเห็นมหาชนกำลังนั่งฟังธรรมของพระผู้มีพระภาค ณ วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ เขาจึงเดินเข้าไปนั่งฟังด้วย พระผู้มีพระภาคทรงเห็นอุปนิสัยของเขาจึงได้ตรัสอนุพุพิกถาและอริยสัจ 4 แก่เขา หลังการแสดงธรรมจบลง เขาก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ช.อุ.อ. (ไทย) 44/1/3/-491-492)

กล่าวโดยสรุป ในอรรถกถาอุทาน หลังจากบุคคลต่างๆ ที่ได้ฟังอนุพุพิกถาและสามกัถสิกขธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าจบลงแล้ว ที่ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันมี 2 คน ได้แก่ สังคามชีกุลบุตรและสุปปพุทธกฐิ

2.2.2.3 ความเป็นมาของอนุพุพิกถาในอรรถกถาวิมานวัตถุ

ในอรรถกถาวิมานวัตถุปรากฏความเป็นมาหรือเรื่องราวของอนุพุพิกถา โดยศึกษาได้จากบุคคลที่ได้รับฟังอนุพุพิกถาจากพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุพุพิกถาจากบุคคลต่างๆ โดยสามารถจัดไปตามลำดับบุคคลต่างๆ ได้ ดังต่อไปนี้

1) พระมหาโมคคัลลานะแสดงแก่เทพธิดาทั้ง 4 พร้อมทั้งบริวาร 4,000 นาง

พระเถระได้ขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และพบนางเทพธิดาทั้ง 4 นาง ซึ่งมีบริวารนางละ 1,000 นาง พระเถระได้ถามถึงบุรพกรรมที่ทำให้นางทั้ง 4 ได้มาเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นางทั้ง 4 ได้เล่าบุรพกรรมให้ฟังว่า ในสมัยพระกัสสปะพุทธเจ้า นางทั้ง 4 ได้เกิดในครอบครัวมีอันจะกินในนครปณณกตะ รัฐเอสิกะ ต่อมาได้แต่งงานมีครอบครัวทั้งหมด วันหนึ่งมีภิกษุผู้ถือการเพียวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งกำลังเดินออกบิณฑบาต นางทั้ง 4 คนเห็นภิกษุนั้นเกิดความศรัทธาเลื่อมใสจึงได้ถวายดอกกราชพฤกษ์กำมือหนึ่ง อีกนางหนึ่งได้ถวายดอกบัวขาวกำมือหนึ่งแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง อีกนางหนึ่งได้ถวายดอกบัวหลวงกำมือหนึ่งแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง อีกนาง

หนึ่งได้ถวายดอกมะลิตูมกำมือหนึ่งแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง ด้วยผลแห่งทานนี้ จึงทำให้นางทั้ง 4 ได้มาเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วยกันทั้งหมด เมื่อนางเล่าจบ พระเถระได้แสดงอนุปพพิกขา และอริยสัจ 4 แก่นางทั้งหมดได้ฟัง เมื่อการแสดงธรรมจบลง นางทั้ง 4 พร้อมทั้งบริวารก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/2/1/-/373-377)

2) นางรัชชชুমालา

นางรัชชชুমาลาเป็นลูกของนางทาสี ในบ้านหลังหนึ่งของหมู่บ้านคยา ต่อมา นางถูกนายผู้หญิงทุบตีและทำร้ายร่างกายต่างๆ นานา จนนางเกิดความทุกข์ เศร้าโศกเสียใจ วันหนึ่งนางจึงได้ถือเอาหมอน้ำกับเชือกเดินไปที่ท่าน้ำและได้เอาเชือกผูกเข้าที่กิ่งไม้ต้นหนึ่ง โดยตั้งใจว่าจะผูกคอฆ่าตัวตาย แต่ในขณะที่นางจะฆ่าตัวตายนั้น สายตานางก็เหลือบไปเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งอยู่ที่ใต้ต้นไม้นั้นใกล้ๆ กับนาง นางจึงเข้าไปถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสอนุปพพิกขาและอริยสัจ 4 แก่นาง หลังการแสดงธรรมจบลง นางก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/2/1/-/402-404)

3) จัตตมาณพเทพบุตร บิดามารดา และมหาชน

จัตตมาณพเกิดอยู่ในเสตัพยนคร เมื่อเจริญวัยบิดาส่งให้ไปเรียนมนต์และศิลปวิชา กับโปกขรชาติพราหมณ์ที่ถูกกัฏฐนคร เมื่อมาณพเรียนจบก็ได้เดินทางกลับบ้านและเตรียมกหาปณะเป็นค่าเล่าเรียนจำนวน 1,000 กหาปณะเพื่อไปให้อาจารย์ที่ถูกกัฏฐนคร ในระหว่างทางมาณพได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าที่โคนต้นไม้นั้นจึงได้เข้าไปถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสอนมาณพเกี่ยวกับไตรสรณคมน์และศีล 5 และให้มาณพลีกถึงไตรสรณคมน์และตั้งตนอยู่ในศีล 5 เสมอ ในระหว่างทางมาณพได้ถูกโจรฆ่าตายและลักเอาหอกหาปณะจำนวน 1,000 กหาปณะไป หลังจากนั้น มาณพได้ตายไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ฝ่ายบิดามารดาและมหาชนได้มาประชุมพร้อมกัน ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ได้เสด็จไปที่นั่น จัตตเทพบุตรได้ลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาเฝ้าถวายบังคมพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสอนุปพพิกขาและอริยสัจ 4 แก่ชนเหล่านั้น เมื่อการแสดงธรรมจบลง จัตตเทพบุตร และบิดามารดาได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน ส่วนมหาชนทั้งหลายได้ตรัสรู้ธรรม (ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/2/1/-/445-463)

กล่าวโดยสรุป ในอรรถกถาวิมานวัตถุหลังจากบุคคลต่างๆ ที่ได้ฟังอนุปพพิกขาและอริยสัจ 4 จากพระพุทธเจ้าจบลงแล้ว ผู้ที่ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน ได้แก่ นางรัชชชুমาลา จัตตเทพบุตรและบิดามารดาส่วนมหาชนทั้งหลายได้ตรัสรู้ธรรมส่วนที่พระสาวก(พระมหาโมคคัลลานะ) แสดงเอง ผู้ที่ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน ได้แก่ เทพธิดาทั้ง 4 นาง

2.2.2.4 ความเป็นมาของอนุப்புพิกถาในอรรถกถาเถรีคาถา

ในอรรถกถาเถรีคาถาปรากฏความเป็นมาหรือเรื่องราวของอนุப்புพิกถา โดยศึกษาได้จากบุคคลที่ได้รับฟังอนุப்புพิกถาจากพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุப்புพิกถาจากเรื่องราวที่พระผู้มีพระภาคตรัสแสดงแก่พระสุชาตาเถรี ณ อัญชนวัน ในสาเกตนคร โดยมีเรื่องเล่าโดยย่อว่า นางสุชาตาเกิดในครอบครัวเศรษฐี ในสาเกตนคร เมื่อเติบโตเป็นสาว มารดาบิดาได้ยกนางให้แต่งงานกับลูกชายเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งมีชาติเสมอกัน นางอยู่กับสามีอย่างมีความสุข ต่อมาวันหนึ่ง ในเมืองนั้นมีงานนักขัตฤกษ์นางได้ไปเที่ยวในงานนั้น เมื่อเลิกจากงาน นางได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ในอัญชนวัน ลำดับนั้น นางก็ได้ถวายความเคารพ พระพุทธองค์ พระผู้มีพระภาคเห็นอุปนิสัยของนาง จึงได้ตรัสอนุப்புพิกถาและอริยสัจ 4 แก่นาง หลังการแสดงธรรมจบลง นางสุชาตาเถรีก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฎิสัมภิตาทั้ง 4 (ช.เถรี.อ. (ไทย) 54/2/4/-/232)

2.3 ประวัติการแสดงอนุப்புพิกถาของพระพุทธเจ้าในอดีต

ในหลักฐานที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอดีตที่เคยแสดงอนุப்புพิกถาและสามุกังสิกกรรมเทศนาแก่บุคคลต่างๆ ซึ่งความเป็นมาและเรื่องราวของอนุப்புพิกถาศึกษาได้จากบุคคลที่ได้รับฟังอนุப்புพิกถาจากพระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย ผู้วิจัยขอสรุปและศึกษาความเป็นมาและเรื่องราวของอนุப்புพิกถาจากบุคคลต่างๆ โดยสามารถจัดไปตามลำดับบุคคลต่างๆได้ ดังต่อไปนี้

1) พระวิปัสสีพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่พระราชโอรสพระนามว่าขันทะและบุตรปุโรหิตชื่อติสสะ

หลังจากที่พระวิปัสสีพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมใหม่ๆ พระองค์ได้ทรงดำริถึงผู้ที่ได้รับฟังพระธรรมเทศนาเป็นคนแรกทรงดำริถึงพระราชโอรสพระนามว่าขันทะและบุตรปุโรหิตชื่อติสสะ ซึ่งอาศัยอยู่ในกรุงพันทุมดีราชธานี เพราะทั้งสองคนเป็นคนเฉลียวฉลาด มีปัญญา และมีกิเลสน้อย เมื่อพระวิปัสสีพุทธเจ้าดำริเช่นนี้ จึงได้ทรงหายตัวไปจากโคนต้นโพธิ์มาปรากฏตัวที่เขมมฤคทายวัน ในกรุงพันทุมดีราชธานี ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสสั่งให้คนเฝ้าสวนไปตามคนทั้งสองมาเฝ้า นายทนายบาล(คนเฝ้าสวน)ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วก็เข้าไปยังกรุงพันทุมดีราชธานี กราบทูลเรื่องนั้นให้คนทั้งสองได้รับทราบ พระราชโอรสพระนามว่าขันทะและบุตรปุโรหิตชื่อติสสะได้รับทราบเช่นนั้น ก็ตรัสสั่งให้พวกราชบุรุษเตรียมยานพาหนะ และทั้งสองคนก็ได้เดินทางไปเฝ้าพระวิปัสสีพุทธเจ้าถึงที่ประทับ

พระวิปัสสีพุทธเจ้าได้ตรัสอนุพพิกขาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่เขาทั้งสอง หลังการแสดงธรรมจบลง พระราชาโอรสพระนามว่าขันทะและบุตรปุโรหิตชื่อติสสะ ก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (ที.มหา. (ไทย) 10/72-75/41-43)

2) พระวิปัสสีพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงแก่มหาชนประมาณ 84,000 คน

มหาชนในกรุงพันธุมดีราชธานีประมาณ 84,000 คนได้ทราบข่าวว่า พระราชาโอรสพระนามว่าขันทะและบุตรปุโรหิตชื่อติสสะออกบวช จึงคิดว่าการบวชคงเป็นสิ่งที่ดี จึงอยากจะบวชบ้าง มหาชนทั้งหมดจึงชักชวนกันออกจากกรุงพันธุมดีราชธานี ไปยังเขมมฤคทายวันเข้าไปเฝ้าพระวิปัสสีพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แสดงความเคารพพระพุทธรูปแล้วก็นั่งลงอย่างสงบ ลำดับนั้น พระวิปัสสีพุทธเจ้าได้ตรัสอนุพพิกขาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่มหาชนเหล่านั้น หลังการแสดงธรรมจบลง ชนทั้ง 84,000 คนก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (ที.มหา. (ไทย) 10/78-79/44)

3) พระวิปัสสีพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงแก่บรรพชิตประมาณ 84,000 รูป

บรรพชิตประมาณ 84,000 รูปเหล่านั้นได้ทราบข่าวว่า พระวิปัสสีพุทธเจ้าเสด็จถึงกรุงพันธุมดีราชธานี ประทับอยู่ที่เขมมฤคทายวัน กำลังทรงแสดงธรรมอยู่ บรรพชิตทั้งหมดจึงได้เดินทางไปเฝ้าพระวิปัสสีพุทธเจ้า ณ สถานที่นั้น หลังจากได้แสดงความเคารพพระวิปัสสีพุทธเจ้าแล้วก็ได้นั่งลงอย่างสงบ ลำดับนั้น พระวิปัสสีพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอนุพพิกขาและสามุกังสิกรรมเทศนาแก่บรรพชิตเหล่านั้น หลังการแสดงธรรมจบลง บรรพชิตประมาณ 84,000 รูปก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (ที.มหา. (ไทย) 10/82-83/45-46)

4) พระวิปัสสีพุทธเจ้าตรัสแสดงอนุพพิกขาแก่เสนกภูมิ

ในอดีตกาล มีกภูมิ 2 คนพี่น้อง ในกรุงพาราณสี ทั้งสองคนพี่น้องได้ใช้ให้คนงานทั้งหลายทำไร่ไถ่อยู่ไฉนเป็นจำนวนมาก ต่อมาวันหนึ่ง น้องชายได้นำอ้อยมา 2 ลำโดยตั้งใจว่าจะเอามารับประทานเอง 1 ลำและให้พี่ชาย 1 ลำ แต่ในระหว่างทางที่เขาเดินทางมา เขาได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าถือบาตรเดินมาอยู่ตรงหน้าเขา เขาจึงได้ถวายเป็นอ้อยทั้ง 2 ลำแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ หลังจากนั้น เขาได้ไปหาพี่ชายและได้เล่าเรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้นให้พี่ชายได้รับฟัง หลังจากพี่ชายได้ฟังแล้วก็ร่วมอนุโมทนาในส่วนบุญของน้องชายนั้นด้วย และได้ตั้งความปรารถนาความเป็นพระอรหันต์ในอนาคต หลังจากตายจากชาตินั้น ชนทั้งสองก็ได้มาเกิดในเรือนแห่งตระกูลหนึ่งในพันธุมดินคร ในสมัยพระวิปัสสีพุทธเจ้า มารดาบิดาได้ตั้งชื่อคนพี่ว่า “เสนะ” ส่วนคนน้องตั้งชื่อว่า “อปราจิต” เมื่อทั้งสองเจริญวัยแล้ว วันหนึ่ง เสนกภูมิได้ฟังการปาวร้องของชนทั้งหลายในพันธุมดินครว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วในโลก เมื่อมหาชนกำลังจะเดินทางไปฟังธรรมกัน เขาจึงได้ติดตามไปด้วยและนั่งด้านหลังสุด พระวิปัสสีพุทธเจ้าทรงทราบอัธยาศัยของเขา จึงได้

ตรัสสอนบุพพิกาแก่เขา หลังการแสดงธรรมจบลง เสนกฏุมพีก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยและทูลขอบวชต่อพระพุทธเจ้า (ช.ธ.อ. (ไทย) 8/246-250)

5) พระมิ่งคณะพุทธเจ้าตรัสแสดงอนุบุพพิกาแก่นันทกุมารพร้อมทั้งบริษัท 90 โกฏิ

ในการประชุมสาวกครั้งที่ 3 พี่น้องต่างพระมารดาของพระองค์พระนามว่าอานันทกุมารได้เสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา เพื่อต้องการฟังธรรมพร้อมกับบริษัทประมาณ 90 โกฏิ พระศาสดาตรัสแสดงอนุบุพพิกาแก่พระองค์พร้อมกับบริษัท เมื่อพระศาสดาแสดงธรรมจบลง อานันทกุมารพร้อมทั้งบริษัทประมาณ 90 โกฏิได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา (ช.ชา.เอก.อ. (ไทย) 55/3/1/-/51), (ช.อป.อ. (ไทย) 70/8/1/-/69)

6) พระมิ่งคณะพุทธเจ้าตรัสแสดงอนุบุพพิกาแก่พระเจ้าสุนันทจักรพรรดิพร้อมทั้งบริษัทประมาณ 36 โยชน

พระเจ้าสุนันทจักรพรรดิและอนุราชกุมารพร้อมทั้งบริษัทประมาณ 36 โยชน ได้เสด็จเข้าเฝ้าพระมิ่งคณะพุทธเจ้าและถวายมहाทานพร้อมทั้งผ้าแด่พระอรหันต์แสนโกฏิรูป ถวายบริขารทุกอย่างแด่พระตถาคต ณ สุรภินคร ต่อจากนั้น พระตถาคตได้ทรงแสดงอนุบุพพิกาแก่ชนเหล่านั้น หลังการแสดงธรรมจบลง พระเจ้าสุนันทจักรพรรดิพร้อมทั้งบริษัทก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา 4 (ช.พุทธ.อ. (ไทย) 73/9/2/-/346)

7) พระทีปังกรพุทธเจ้าตรัสแสดงอนุบุพพิกาแก่นารทะยักษพร้อมด้วยยักษ 10,000 ตน

นารทะยักษได้มีอำนาจในการที่จะจับมนุษย์ที่ถูกทำพลีกรรมที่มหาชนนำมาวางไว้ที่ภูเขานารทภูฏาในแต่ละปี วันหนึ่ง พระศาสดาได้เสด็จมา ณ ที่นั้น ได้ตรัสแสดงอนุบุพพิกาแก่นารทะยักษพร้อมด้วยยักษ 10,000 ตน หลังการแสดงธรรมจบลง นารทะยักษพร้อมด้วยยักษ 10,000 ตนก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ช.พุทธ.อ. (ไทย) 73/9/2/-/292-293)

สรุปผู้ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าในอดีตแล้วได้รับผลแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

1) บุคคลที่ได้ฟังอนุบุพพิกาและอริยสัจ 4 จากพระวิปัสสีพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ได้แก่ พระราชโอรสพระนามว่าชันตะและบุตรปุโรหิตชื่อว่าติสสะ, มหาชนประมาณ 84,000 คน และบรรพชิตประมาณ 84,000 รูป

ส่วนที่ได้ฟังอนุบุพพิกาแล้วได้แก่ความศรัทธาเลื่อมใสและทูลขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ได้แก่ เสนกฏุมพีเพียงคนเดียว

2) บุคคลที่ได้ฟังอนุปฺพฬิกถาจากพระมังคละพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ได้แก่ อานนทกุมารพร้อมทั้งบริษัท 90 โกฏิ, พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิพร้อมทั้งบริษัทประมาณ 36 โยชน์

3) บุคคลที่ได้ฟังอนุปฺพฬิกถาจากพระทีปังกรพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ได้แก่ นารทะยักษพร้อมด้วยยักษจำนวน 10,000 ตน

จากความเป็นมาของอนุปฺพฬิกถาจะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่พระพุทธรูปที่แสดงอนุปฺพฬิกถาแก่ผู้ที่เป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนเป็นส่วนมากดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น จะมีแสดงแก่นักบวชก็มีบ้างแต่มีเป็นจำนวนน้อยและส่วนใหญ่จะเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา เช่น ดาบส และอาชีวก เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าอนุปฺพฬิกถาเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมแก่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนมากกว่านักบวช เพราะในเนื้อหาของอนุปฺพฬิกถานั้นจะมีเรื่องของทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์ในการออกจากกาม ซึ่งเรื่องต่างๆ เหล่านี้ คฤหัสถ์มีโอกาสได้พบเจอมากกว่านักบวช เช่น การให้ทานและรักษาศีล เพื่อมุ่งไปเกิดในสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งคฤหัสถ์ส่วนใหญ่ก็มีความต้องการแบบนั้น เหมือนกับหลายๆ คนเมื่อทำบุญก็อยากได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ แต่ในสวรรค์ก็มีเรื่องของกามคุณมากมาย ซึ่งพระพุทธรูปก็แสดงโทษของกามคุณในแง่มุมต่างๆ ให้คนได้เห็น เพื่อให้คนได้พิจารณาเห็นโทษจะได้เกิดความเบื่อหน่ายและออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการสอนอนุปฺพฬิกถาของพระพุทธรูปแก่คฤหัสถ์ ซึ่งนักบวชส่วนใหญ่ก็ได้บวชอยู่แล้ว พระพุทธรูปจึงไม่สอนให้ออกบวช แต่มุ่งสอนให้นักบวชได้ประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังเพื่อให้ได้บรรลุธรรมในขั้นต่างๆ ดังนั้น อนุปฺพฬิกถาจึงเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมแก่คฤหัสถ์เป็นอย่างยิ่งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

2.4 ผลของการแสดงอนุปฺพฬิกถา

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงผลของการแสดงอนุปฺพฬิกถาซึ่งการแสดงอนุปฺพฬิกถาของพระพุทธรูปนั้น จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในความเป็นมาของอนุปฺพฬิกถานั้น ส่วนใหญ่พระพุทธรูปองค์จะทรงเน้นการสอนไปที่ผู้ครองเรือนมากกว่าที่จะเป็นนักบวช ที่เป็นเช่นนี้ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นโดยส่วนตัวว่าอนุปฺพฬิกถาจะเน้นสอนฆราวาสมากกว่านักบวช เพราะในเนื้อหาของอนุปฺพฬิกถามีเรื่องของการให้ทาน รักษาศีล สวรรค์ โทษของกาม และเนกขัมมะ ซึ่งส่วนใหญ่ฆราวาสจะมีโอกาสได้ประสบพบเจอมากกว่านักบวช

ดังนั้น ก่อนอื่นเราต้องลองย้อนมามองดูความหมายโดยภาพรวมของอนุปฺพฬิกถา และผลของบุคคลที่ได้รับฟังอนุปฺพฬิกถาก่อน เพื่อเราจะได้นำใจเกี่ยวกับผลที่ได้จากการแสดง

อนุพุพิภกาได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น อนุพุพิภกา ถ้าว่าโดยสรุปแล้วหมายถึง พระธรรมเทศนา ที่แสดงเนื้อความให้ลุ่มลึกไปโดยลำดับจากง่ายไปหายาก เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้มีความ ประณีตมากยิ่งขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมาตถ์ได้

พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุพุพิภกาแก่บุคคลทั่ว ๆ ไปทั้งคนในและนอกศาสนาของ พระพุทธองค์โดยไม่เลือกชนชั้นวรรณะใด ๆ ทั้งสิ้น ท่านเหล่านั้นก็ได้เกิดความเข้าใจเห็นแจ้งใน ธรรมนั้น ๆ ตรงตามความเป็นจริงได้ แล้วก็ทำให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามวาสนาบาปมี ของแต่ละคน ซึ่งไม่เหมือนกัน

อนุพุพิภกามีสาระสำคัญอยู่ 5 เรื่อง คือ

1) **ทาน** คือ การให้หรือการบริจาคเพื่อทำลายความโลภ ความตระหนี่ ความเห็น แก้วตัวให้หมดไปจากจิตใจ

2) **ศีล** คือ การประพฤติกาย วาจาให้เรียบร้อย เพื่อให้พ้นจากกาย วาจาทุจริต

3) **สวรรค์** คือ ผลแห่งการให้ทานและรักษาศีล ย่อมให้ผลเป็นกามสุขอันเป็นทิพย์

4) **กามาทีนวะ** คือ โทษของกาม กามแม้ให้ความสุขก็จริง ความสุขเหล่านี้ แม้เป็นความสุขที่ได้จากการเกิดอยู่บนสวรรค์ก็ตาม แม้จะพร่างพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่างก็ตาม แต่ ว่าความสุขเหล่านี้ก็ไม่ยั่งยืน เมื่อหมดผลแห่งบุญแล้ว ก็ย่อมหมุนเวียนไปเกิดอีกตามกรรมที่ทำได้ กระทำเอาไว้ ย่อมได้รับทุกข์อีก เพราะยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป อีกทั้งกามยังทำให้เกิด โทษหรือความทุกข์ด้วย ไม่ใช่ให้แต่ความสุขเพียงอย่างเดียว

5) **เนกขัมมะ** คือ การออกบวชหรือการออกจากกามคุณอันเป็นทางนำไปสู่ความ พ้นทุกข์ เพราะกามทั้งหลายให้ผลเป็นทุกข์มากกว่าให้ผลเป็นสุข เพราะผู้ปรารถนาในกามย่อม เป็นทุกข์ในการแสวงหา เป็นทุกข์เพราะต้องคอยรักษา เป็นทุกข์เพราะต้องพลัดพรากจากของอัน เป็นที่รัก การจะออกจากกามได้ก็ต้องทำลายตัวตัวตน ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์เหล่านี้ให้ได้ จึงจะพ้นจากทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด

ทั้งหมดนี้เป็นเนื้อหาโดยย่อของอนุพุพิภกาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเองแก่ผู้ที่มี ปัญญาบาปมีแก่กล้าแล้ว พอเขาได้ฟังคำสอนเหล่านี้แม้อาจไม่พิศดารมากเพราะมีหลายเรื่องอยู่ ด้วยกัน เขาก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดง เมื่อพระพุทธองค์ทรงรู้ว่า เขาผู้นั้น เป็นผู้ที่มีความศรัทธาตั้งมั่นในธรรมแล้ว พระพุทธองค์ก็จะทรงแสดงอริยสัจ 4 เป็น ลำดับต่อไปอีก เพื่อที่จะให้เขาเกิดความสลดสังเวชใจ ได้รู้ถึงความเป็นจริงและรู้วิธีออกจากทุกข์ ก็เป็นเหตุให้ท่านเหล่านั้นพ้นจากทุกข์ได้

ดังนั้น ถ้าวิเคราะห์จากความหมาย เนื้อหาของอนุப்புพิกิตา และผลที่บุคคลได้รับจากการฟังอนุப்புพิกิตาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า ผลที่ผู้ฟังได้รับจากการแสดงอนุப்புพิกิตาของพระพุทธเจ้านั้น สามารถแบ่งแยกออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ผลระดับต้นทำให้ผู้ฟังออกบวชและผลระดับสองทำให้ผู้ฟังไม่ออกบวช ดังจะเห็นได้จากผลของการแสดงธรรมในแต่ละครั้งของพระพุทธองค์ที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานต่างๆ ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 2 ระดับ ดังต่อไปนี้

2.4.1 ผลระดับต้นทำให้ผู้ฟังออกบวช

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุப்புพิกิตาและทำให้ผู้ฟังเกิดความศรัทธาเลื่อมใสและออกบวช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- 1) ทรงแสดงแก่มหาปาละ ซึ่งเป็นลูกเศรษฐีจนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสแล้วขอบวชในเวลาต่อมา (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/39)
- 2) ทรงแสดงแก่มหากาล ซึ่งเป็นพ่อค้าจนเห็นโทษของการครองเรือนแล้วขอบวชในเวลาต่อมา (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/91-92)
- 3) ทรงแสดงแก่สุนทรสมุทฺธ ซึ่งเป็นบุตรเศรษฐีจนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสแล้วขอบวชในเวลาต่อมา (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 8/239-240)

สำหรับผลระดับต้นนี้ ผู้ฟังส่วนใหญ่ได้ฟังอนุப்புพิกิตาจากพระพุทธเจ้าแล้วก็เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือนแล้วออกบวชประเพณีพรหมจรรย์ ซึ่งตรงตามหลักของเรื่องอนุப்புพิกิตาที่มีการออกบวชประเพณีพรหมจรรย์เป็นประการสุดท้าย

เพราะฉะนั้น ในกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่ได้ฟังอนุப்புพิกิตาแล้ว ออกบวชเป็นพระภิกษุทั้งหมด

2.4.2 ผลระดับสองทำให้ผู้ฟังบรรลุนิพพานแต่ไม่ออกบวช

ผู้ฟังที่อยู่ในกลุ่มนี้ ฟังอนุப்புพิกิตาแล้วไม่ได้ขอออกบวช แม้ได้บรรลุนิพพานหรือคุณวิเศษแล้วก็ตาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในพระวินัยปิฎกปรากฏบุคคลผู้ฟังอนุப்புพิกิตาและอริยสัจ 4 ที่บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบัน แต่ไม่ปรากฏว่าออกบวช ได้แก่ บิดามารดา และภรรยาเก่าของยสะกุลบุตร,

ภักทวงศ์ 30 คน, พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์คหบดีชาวมคธ 11 นหุต, กุลบุตร 80,000 คน, พราหมณ์เพชฌัญญุกิจจานะ, สีหเสนาบดี, เมณฑกคหบดี ภรรยา บุตร สะใภ้ และ ทาสของเมณฑกคหบดี, มัลลภษตริยชีอโรชะ, อนาถบิณฑิกเศรษฐี และบุรุษจำนวน 31 คน

ในพระสูตรต้นตปิฎก บุคคลที่ได้ฟังอนุพุทฺธิกาและอริยสัจ 4 จากพระพุทธเจ้าได้ สำเร็จเป็นพระโสดาบันทั้งหมด แต่ไม่ปรากฏว่ามีใครออกบวชเป็นพระภิกษุ ได้แก่ โปกขรสาติ พราหมณ์ ฦกทันตะพราหมณ์ พรหมายุพราหมณ์ อุบาสีคหบดี อุคคคหบดี

ในอรรถกถาอุทานและวิมานวัตถุ บุคคลที่ได้ฟังอนุพุทฺธิกาและอริยสัจ 4 จาก พระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุเป็นพระโสดาบันทั้งหมด แต่ไม่ปรากฏว่ามีใครออกบวชเลย ได้แก่ สังคามชิกุลบุตร, สุปปพุทฺธกุญฺฐิ, นางรัชชชามาลา และฉัตตมาณพเทพบุตรพร้อมด้วยบิดามารดา

นอกจากนี้ ในอรรถกถาธรรมบท มีผู้ฟังอนุพุทฺธิกาแล้วบรรลุเป็นพระโสดาบัน แต่ ไม่ปรากฏว่ามีใครออกบวช คือ นายโคบาลกชีอนันทะ, คนเข็ญใจ, นางกาณา, นายพราณกุกกุณฺณมิตร พร้อมทั้งบุตร 7 คน และสะใภ้ 7 คน, มิคารเศรษฐี, ปุณณเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยาและลูกสาวคือ นางอุตตรา และเมณฑกเศรษฐี

จากหลักฐานที่มีปรากฏทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่างๆ ย่อมเป็นเครื่องยืนยัน ได้อย่างแท้จริงว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกแสดงอนุพุทฺธิกาแก่ผู้ฟังทั้งที่เป็นนักรบและผู้ครอง เรือน แต่ส่วนใหญ่จะแสดงแก่ผู้ครองเรือนมากกว่านักรบ ดังที่ปรากฏในหลักฐานที่ได้กล่าวอ้าง มาแล้วข้างต้น

ดังนั้น อนุพุทฺธิกามีผลหลักๆ อยู่ 2 ประการ ผลที่ได้ทั้ง 2 ประการนั้นก็อยู่ที่ผลที่ ผู้ฟังได้รับการฟังธรรมของพระพุทธเจ้านั่นเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อนุพุทฺธิกาจึงจัดได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งแก่ผู้ครองเรือนหรือแม้แต่่นักบวชอย่างแท้จริง เพราะทำให้ผู้ฟังได้เข้าใจในหลักธรรมกันอย่างมากมายในสมัยพุทธกาล

ฉะนั้น แนวทางการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า จึงทำให้ผู้ฟังได้รับผลกันจนเป็นที่ น่าพอใจ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปในหัวข้อต่อไป

2.5 แนวทางการเผยแผ่ธรรมวินัยด้วยอนุพุทฺธิกาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าได้ใช้การเผยแผ่ธรรมวินัยด้วยหลักอนุพุทฺธิกาให้แก่บุคคลต่างๆ หลาย ประเภท เช่น บุคคลที่นับถือศาสนาอื่น หรือบุคคลที่เบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือน ซึ่งหลังการ แสดงอนุพุทฺธิกาของพระพุทธเจ้าจบลง บุคคลต่างๆ เหล่านั้นก็ได้รับผลแห่งการฟังอนุพุทฺธิกา เป็นอย่างดี เช่น บางคนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยมากยิ่งขึ้น หรือบางคนเข้ามา

บวชเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ หรือบางคนได้บรรลุนิพพานเป็นพระอริยบุคคลก็มีเป็นจำนวนมาก ซึ่งผลที่บุคคลต่าง ๆ นั้นได้รับก็มาจากการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้กุศโลบายในการเผยแผ่ธรรมวินัยของพระพุทธองค์ โดยพระพุทธองค์ทรงรู้จักการใช้ธรรมะปรับจิตใจของบุคคลต่าง ๆ เหล่านั้นให้เหมาะสมแก่การฟังธรรมเป็นเบื้องต้นเสียก่อน

วิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ของพระพุทธเจ้า จึงส่งผลให้การเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้าได้รับการยอมรับจากบุคคลหลายประเภทด้วยกัน และเป็นผลทำให้บุคคลต่าง ๆ เหล่านั้นหันมายอมรับนับถือพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้ประมวลบุคคลต่าง ๆ เหล่านั้นในประวัติความเป็นมา โดยจัดประเภทเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายให้รู้ว่าแต่ละกลุ่มนั้นเป็นอย่างไร หลังจากได้ฟังอนุပ္พพิกถาของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้รับผลเป็นอย่างไรบ้าง และทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงสอนอนุပ္พพิกถาแก่คนเหล่านั้น ซึ่งพอประมวลได้ ดังต่อไปนี้

2.5.1 กลุ่มบุคคลผู้เบื่อหน่ายในชีวิต

ในกลุ่มนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้แนวการสอนให้เขาเข้าใจในชีวิตมากยิ่งขึ้น เช่น ตรัสสอนยสะ ซึ่งเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือนเป็นอย่างมาก ถึงแม้ตนเองจะเป็นลูกเศรษฐีก็ตาม ครั้นเดินมาพบพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็แสดงอนุပ္พพิกถาให้ฟัง พอการแสดงอนุပ္พพิกถาจบลง ยสะก็ได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบัน (วิ.มหา. (ไทย) 4/25-26/31-33) หรือแม้แต่นางรัชชุมาลา ซึ่งเป็นคนรับใช้เขา ในแต่ละวันต้องทำงานหนักและถูกเจ้านายทำร้ายร่างกายเป็นประจำจนตนเองเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตเป็นอย่างมาก ถึงขนาดอยากฆ่าตัวตาย แต่พอนางมาพบพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็แสดงอนุပ္พพิกถาให้ฟัง พอการแสดงอนุပ္พพิกถาจบลง นางก็ได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบัน (ขุ.วิ.อ. (ไทย) 48/2/1/-/402-404)

ในกลุ่มนี้จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุပ္พพิกถาเพราะคำสอนชุดนี้เหมาะกับผู้ฟังที่กำลังเบื่อหน่ายหรือเห็นโทษในชีวิตคฤหัสถ์ (การครองเรือน) ที่เกิดมาจากเรื่องกามคุณการเลิกละสอนอนุပ္พพิกถาแก่คนกลุ่มนี้จึงตรงกับสภาพจิตและความต้องการของผู้ฟังเป็นอย่างมาก

2.5.2 กลุ่มบุคคลผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า

ในกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยมีปัญหาในการแสดงธรรม เพราะว่าเมื่อบุคคลมีความเลื่อมใสเป็นเบื้องต้นเสียแล้ว การสอนก็เป็นเรื่องที่ยง่ายขึ้น เพราะเขาจะโน้มรับไปประพฤติปฏิบัติ

ได้อย่างง่ายดาย เช่น บิดามารดา ภรรยา และเพื่อนทั้ง 54 คนของพระยสะ โดยเฉพาะบิดาไปตามหาลูกชาย แต่ไม่พบไปพบพระพุทธเจ้าแทนและได้ฟังอนุพุทธิกถาจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพุทธิกถาจบลง ก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (วิ.มหา. (ไทย) 4/27/33-34) ส่วนมารดาและภรรยาของพระยสะ ก็ได้ฟังอนุพุทธิกถาจากพระพุทธเจ้า ณ ที่บ้าน หลังการฟังอนุพุทธิกถาจบลง ทั้งสองก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบันเช่นกัน (วิ.มหา. (ไทย) 4/28-29/34-36) ฝ่ายเพื่อนของพระยสะอีก 54 คนทราบข่าวว่าเพื่อนบวชก็อยากบวชบ้าง และได้มาหาพระยสะ พระยสะก็พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและเพื่อนทั้ง 54 คนก็ได้ฟังอนุพุทธิกถาจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพุทธิกถาจบ ทั้ง 54 คนก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (วิ.มหา. (ไทย) 4/30-31/37-40)

2.5.3 กลุ่มบุคคลผู้มีความศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างแรงกล้า

ในกลุ่มนี้ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมได้ง่ายที่สุด เพราะผู้ฟังเมื่อมีความศรัทธามาก ย่อมโน้มนำพระธรรมไปปฏิบัติได้มากเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ในกลุ่มนี้โอกาสที่จะบรรลุธรรมย่อมมีมาก เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี ซึ่งพอทราบข่าวจากราชนเศรษฐีว่าพระพุทธเจ้าได้อุบัติเกิดขึ้นแล้วในโลก ตนเองก็รีบเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและก็ได้ฟังอนุพุทธิกถาจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพุทธิกถาจบลงก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (วิ.จุฬ. (ไทย) 7/304-305/111-115)

พระเจ้ามหากปิณะพร้อมด้วยบริวารและพระนางอนชาเทวีพร้อมด้วยบริวาร เมื่อทราบข่าวจากพวกพ่อค้าว่าพระรัตนตรัยอุบัติเกิดขึ้นแล้วในโลก ทั้งหมดก็รีบสละราชสมบัติและเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและก็ได้ฟังอนุพุทธิกถาจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพุทธิกถาจบทั้งหมดก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 4/19-30), หรือดาบสทั้ง 500 ตน เมื่อทราบข่าวจากรุกขเทวดาว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วในโลก ทั้งหมดก็รีบเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ฟังอนุพุทธิกถาจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพุทธิกถาจบลง ดาบสทั้ง 500 ตนก็ได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/59-64)

2.5.4 กลุ่มบุคคลผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นและมีความเชื่อถือนับถือเดิม

ในกลุ่มนี้น่าเป็นห่วงมาก เพราะไม่มีความศรัทธามาก่อนและที่สำคัญเป็นคนต่างศาสนาหรือนับถือศาสนาอื่น ดังนั้น พระพุทธเจ้าจะต้องสอนเขาโดยการปรับพื้นฐานจิตใจของเขาให้หันมายอมรับนับถือศาสนาของพระองค์เป็นเบื้องต้นเสียก่อน ต่อจากนั้น จึงค่อยแสดงธรรม เช่น สีนเสนาบดี ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของนิครนถ์นาฏบุตร(ศาสนาเชน) เมื่อได้ยินคนจำนวนมาก

สรรเสริญพระรัตนตรัยจึงอยากไปพิสูจน์ เมื่อไปถึงได้เฝ้าพระพุทธเจ้าและถามปัญหา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแก้ปัญหาให้เขาฟัง เขาก็เกิดความศรัทธาและหันมายอมรับนับถือพระพุทธเจ้า

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสอนุพพิทกาให้เขาฟัง หลังการฟังอนุพพิทกาจบลง เขาก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (วิ.ม. (ไทย) 5/290-293/108-114) หรืออุบาลีคนดี ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของนิครนถ์นาฏบุตรเช่นกัน ได้มีความเข้าใจว่ากายสำคัญกว่าใจ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าอธิบายให้เข้าใจว่าใจมีความสำคัญกว่ากาย สืตเสนาบดีก็ยอมรับว่าจริงและหันมายอมรับนับถือพระพุทธเจ้า ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าก็แสดงอนุพพิทกาแก่เขา หลังการฟังอนุพพิทกาจบลง สืตเสนาบดีก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ม.ม. (ไทย) 13/56-69/53-65)

นอกจากนั้น พวกพราหมณ์ ซึ่งเป็นบุคคลผู้มีความเชื่อถือวัฒนธรรม ประเพณีเก่าๆ ที่ฝังแน่นในจิตใจมากๆ เช่น ความเชื่อเรื่องการดูลักษณะบุคคล หรือการบูชายัญ ซึ่งการสอนอนุพพิทาก็อเหมาะแก่คนกลุ่มนี้เพราะเป็นคำสอนระดับพื้นฐานที่เข้ากันได้กับชีวิตคนโดยทั่วไป และเป็นคำสอนที่เข้าใจง่ายเพราะสอนเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก เช่น โปกขรสาติพราหมณ์ ซึ่งอยากรู้ว่าพระพุทธเจ้ามีลักษณะครบ 32 ประการหรือไม่ จึงได้ส่งลูกศิษย์ไปดู เมื่อทราบจากลูกศิษย์ว่ามีครบจริง ตนเองก็ไปดูอีกครั้งและได้ฟังอนุพพิทากจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพพิทกาจบ ก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ที.ส. (ไทย) 9/254-299/87-110) อีกคนคือ พรหมายุพราหมณ์ ก็อยากรู้ว่าพระพุทธเจ้ามีลักษณะครบ 32 ประการหรือไม่ จึงได้ส่งลูกศิษย์ไปดู เมื่อทราบจากลูกศิษย์ว่ามีครบจริง ตนเองก็ไปดูอีกครั้งและได้ฟังอนุพพิทากจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพพิทกาจบลง พรหมายุพราหมณ์ก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ม.ม. (ไทย) 13/383-395/471-488), ส่วนอีกคนคือ ภูฏทันตะพราหมณ์ ซึ่งจะบูชายัญโดยการใช้สัตว์เป็นๆ แต่หลังจากไปถามถึงการบูชายัญแก่พระพุทธเจ้าแล้ว ก็เกิดความเข้าใจว่าการบูชายัญที่ถูกต้องนั้นไม่จำเป็นต้องใช้การฆ่าสัตว์บูชายัญ หลังจากนั้น ก็ได้ฟังอนุพพิทากจากพระพุทธเจ้าหลังการฟังอนุพพิทกาจบลง ภูฏทันตะพราหมณ์ก็ได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน (ที.ส. (ไทย) 9/323-358/125-150)

2.5.5 กลุ่มบุคคลผู้อยากจะฟังธรรม

ในกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มบุคคลที่เห็นเขาไปฟังธรรมกันเป็นจำนวนมากก็อยากจะไปฟังธรรมกับเขาบ้างจึงได้ออกเดินทางติดตามเขาไป และได้ฟังธรรมสมความตั้งใจจริงๆ เช่น มหาปาละ ซึ่งเป็นลูกเศรษฐี เมื่อเห็นคนจำนวนมากเดินทางไปฟังธรรมกัน จึงได้ร่วมเดินทางไป

ฟังธรรมด้วย ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็แสดงอนุพุทธานุภาพให้เขาฟัง หลังการฟังอนุพุทธานุภาพจบลง เขาก็เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือน จึงได้ขอบวชเป็นภิกษุต่อพระพุทธเจ้า (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/3-9) หรือนายมหากาล ซึ่งเป็นพ่อค้า เมื่อเห็นมหาชนไปฟังธรรมกัน เขาก็ได้ร่วมเดินทางไปฟังธรรมด้วย ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็แสดงอนุพุทธานุภาพให้เขาฟัง หลังการฟังอนุพุทธานุภาพจบลง เขาก็เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตการครองเรือน จึงได้ขอบวชเป็นภิกษุต่อพระพุทธเจ้า (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/91-92) หรือสุนทรสมุท ที่เห็นมหาชนไปฟังธรรมกันก็เข้าร่วมเดินทางไปฟังธรรมด้วย ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็แสดงอนุพุทธานุภาพให้เขาฟัง เมื่อการฟังอนุพุทธานุภาพจบลง เขาก็คิดว่าการครองเรือนจะประพาศธรรมให้บรรลุธรรมนั้นเป็นเรื่องยาก เขาจึงคิดอยากบวชและไปขอบวชเป็นภิกษุต่อพระพุทธเจ้า (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 8/239-240)

อนุพุทธานุภาพเหมาะกับคนกลุ่มนี้ เพราะคนกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่อยากจะออกจากกามอยู่แล้วจึงแสวงหาสัจธรรมเพื่อความพ้นทุกข์

2.5.6 กลุ่มบุคคลผู้คิดประทุษร้ายพระพุทธเจ้า

ในกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้มีจิตคิดประทุษร้ายพระพุทธเจ้ามาก่อน แต่ถูกใช้ให้มาทำร้ายพระพุทธเจ้า จึงต้องทำตามหน้าที่ เช่น นายขมังธนูของพระเจ้าอชาตศัตรูทั้ง 31 คนที่ถูกพระเทวทัตใช้ให้มาปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า แต่คนเหล่านั้นทั้งหมดก็ไม่สามารถทำอันตรายพระพุทธเจ้าได้ แคมตรงกันข้าม นายขมังธนูทั้ง 31 คนกลับได้รับการฟังอนุพุทธานุภาพจากพระพุทธเจ้า หลังการฟังอนุพุทธานุภาพจบลง นายขมังธนูทั้ง 31 คนก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันทั้งหมด (วิ.จุพ. (ไทย) 7/340/187-190) หรือนายพรวนกุฎกภูมิตระและบุตรชายทั้ง 7 คนของเขาคู่ที่โง่ธนูหวังปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า แต่ก็ไม่สามารถทำอันตรายแก่พระพุทธเจ้าได้ ต่อมาพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงอนุพุทธานุภาพให้เขาเหล่านั้นฟังทั้งหมด หลังการแสดงอนุพุทธานุภาพจบลง นายพรวนกุฎกภูมิตระและบุตรชายทั้ง 7 คนก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 5/34-37)

พระพุทธเจ้าทรงสอนอนุพุทธานุภาพแก่คนกลุ่มนี้น่าจะเป็นเพราะว่าเป็นคำสอนที่ง่ายเหมาะสำหรับผู้ไม่ค่อยมีความรู้มากนักอย่างนายขมังธนูและนายพรวน

กล่าวโดยสรุป พระพุทธเจ้ามีแนวทางการเผยแผ่ธรรมวินัยด้วยการใช้อนุพุทธานุภาพเพื่อชักจูงบุคคลต่างๆ ทั้งในศาสนาและนอกศาสนาของพระองค์ให้เข้ามายอมรับนับถือศาสนาของพระองค์เป็นจำนวนมาก โดยการใช้กุศโลบายและวิธีการที่แตกต่างกัน เพื่อให้เหมาะกับบุคคลนั้นๆ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะบุคคลมีหลายประเภทดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ดังนั้น การจะเผยแผ่ธรรมะให้เข้าถึงบุคคลได้ง่ายนั้น สิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งเราจะต้องทราบให้ได้ว่าบุคคลนั้นมีความทุกข์จากเรื่องอะไร เราจะได้นำหลักธรรมมาแสดงให้ตรงกับ ความทุกข์ของบุคคลนั้น ซึ่งวิธีการนี้ พระพุทธเจ้าใช้ได้ผลเป็นอย่างดี เพราะว่าพระพุทธเจ้าทรงรู้ว่าบุคคลนั้นมีความทุกข์ในเรื่องไหน พระพุทธเจ้าก็แสดงธรรมให้ตรงกับ ความทุกข์ของบุคคลนั้น ได้ ซึ่งการแสดงธรรมในลักษณะเช่นนี้ ทำให้ผู้ฟังได้รับผลเป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเราไม่ทราบว่าเนื้อหาของอนุပ္พิกถาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นอย่างไรเพราะไม่ปรากฏเนื้อหาคำสอนในพระไตรปิฎก และปัจจุบันผู้แสดงธรรม โดยเฉพาะพระภิกษุนิยมแสดงธรรมเพียงแค่เรื่องทาน ศีล และสวรรค์ ไม่ค่อยแสดงเรื่องโทษของ กามและอานิสงส์ในการออกจากกามหรือการออกบวช ยิ่งไปกว่านั้นในเวลาสอนเรื่องอานิสงส์การ ออกบวชกลับพูดถึงแต่การได้ตอบแทนบุญคุณบิดามารดาเท่านั้น เนื่องจากนิยมเทศน์ในงานทำ ขวัญนาถ ทำให้คนเข้าใจเพียงบางแง่มุมของคำสอนเหล่านี้

ฉะนั้น อนุပ္พิกถาจึงเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับคฤหัสถ์เป็นอย่างมากและมี ปัญหาในเรื่องเนื้อหาที่จะต้องศึกษา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องศึกษาสาระสำคัญของ อนุပ္พิกถาอย่างละเอียดมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของอนุပ္พิกถาอย่างถูกต้อง และจะได้นำมาประยุกต์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและใช้ให้เกิดผลดีแก่ตนเองและสังคม ซึ่ง ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระสำคัญของอนุပ္พิกถาในบทต่อไป